

CULTUURHISTORISCHE QUICKSCAN

Onderzoeksgebied

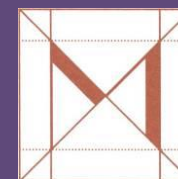
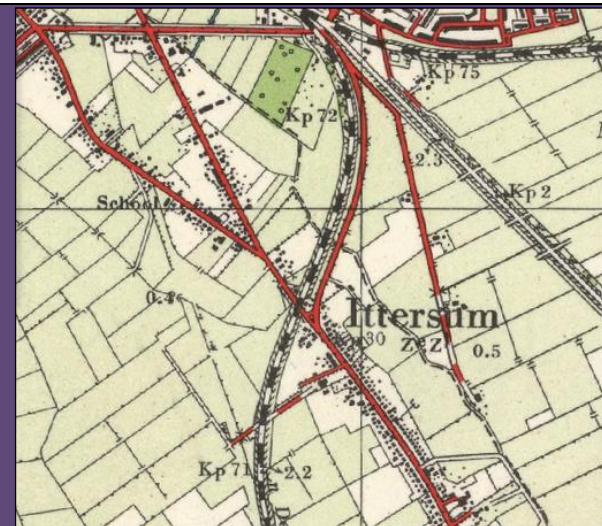
Zwolle-Zuid en Schelle/Oldeneel

Gemeente Zwolle

Onderzoek i.o.v. de gemeente Zwolle, afd. monumentenzorg en archeologie
oktober 2013

MONUMENTEN
ADVIES BUREAU

COLOFON

Opdrachtgever

Gemeente Zwolle
Afdeling Monumentenzorg en archeologie

Analyse en fotografie

drs. C.J.B.P. Frank
drs. J.H.J. van Hest

Historisch beeldmateriaal

Historisch Centrum Overijssel
Diverse beeldbanken en literatuur

**Dit is een uitgave van het Monumenten Advies Bureau, Nijmegen,
oktober 2013, copyright MAB Nijmegen 2013**

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

drs. C.J.B.P. Frank

drs. F.A.C. Haans

mw. drs. C.H.J.M. van den Broek

mw. V. Delmee BSc

drs. J.H.J. van Hest

ing. G. Korenberg

mw. drs. M. Lemmens

mw. drs. L. Valckx

Bredestraat 1

6542 SN NIJMEGEN

tel: 024-3786742

fax:024-3792477

E-mail: Info@monumentenadviesbureau.nl / Website: www.monumentenadviesbureau.nl

CULTUURHISTORISCHE QUICKSCAN ONDERZOEKSGBIED ZWOLLE-ZUID EN SCHELLE/OLDENEEL, ZWOLLE

INHOUDSOPGAVE:

1 INLEIDING

1.1 Cultuurhistorie in het gebied ten zuiden van de IJsselallee

1.2 Nieuw bestemmingsplan voor Zwolle-Zuid en Schelle/Oldeneel

1.3 De cultuurhistorische quickscan

1.4 Het doel van de analyse

1.5 Werkzaamheden

2 SCHETS ONDERZOEKSGBIED

5

5

5

6

6

6

8

2.1 Ligging en begrenzing	8
2.2 Algemeen historisch ruimtelijk beeld	8
2.3 Historische ensembles in Zwolle-Zuid en Schelle/Oldeneel	10
2.4 Bebouwingskarakteristiek; historische bebouwing	13
2.5 Groen- en groenstructuren	17

3 HISTORISCH-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

22

3.1 Vroege ontwikkeling	22
3.2 Na de middeleeuwen	23
3.3 Grote veranderingen in de 20 ^{ste} eeuw	26
3.4 Na de Tweede Wereldoorlog	26

4 QUICKSCAN CULTUURHISTORISCHE KWALITEIT

4.1 Cultuurhistorische waarden, algemene omschrijving	33
---	----

4.2 Historische ruimtelijke structuren	33
4.3 Historische bouwkunde	36
4.4 Historische groenstructuren	38
5 AANBEVELINGEN	40
5.1 Inleiding	40
5.2 Aanbevelingen t.a.v. de karakteristiek gebied	40
5.3 Aanbevelingen t.a.v. de hoofdstructuren	40
5.4 Bebouwing/objecten	40
5.5 Rooilijnen, erfscheidingen, groen, etc.	40
6 OBJECTLIJSTEN PROJECTGEBIED	41
7 LITERATUUR / BRONNEN	44
LIJST CULTUURHISTORISCH WAARDEVOLLE BEBOUWING	45

BIJLAGEN :

- Cultuurhistorische waardenkaart

Grote foto's:

De Mars langs de Gerenbroek, een oud pad met laanbeplanting, waar de bebouwde kom overgaat in het landelijke en bosrijke gebied, p. 4

Het ruimtelijke beeld van de Nieuwe Deventerweg wordt in belangrijke mate gekenmerkt door historische lintbebouwing, vooral uit het interbellum, p. 7

Karakteristieke bebouwing in de Schellerlanden, aan de Burgemeester De Vos Van Steenwijklaan, p. 16

Boer Van de Vegte ploegt aan de Kleine Veerweg (Inklaar 2010, 48), p. 21

In de Gerenlanden leveren water en bebouwing een stadsbeeld met afwisselend vormgegeven 'grachtenpanden', p. 32

1 INLEIDING

1.1 Cultuurhistorie in het gebied ten zuiden van de IJsselallee

Het onderzoeksgebied omvat het gebied ten zuiden van de IJsselallee (N337), die deel uitmaakt van de ring van Zwolle. Het gebied wordt gekenmerkt door een groot aantal woonbuurten die in het kader van de naoorlogse uitbreidingen van Zwolle vanaf de jaren 1970 tot stand kwamen. De meest recente ontwikkelingen dateren uit de late 20ste en vroege 21ste eeuw, met onder meer de door grootschalige schoolgebouwen gedomineerde campus van de hogeschool Windesheim in de noordwesthoek van het onderzoeksgebied. Aan de andere zijde van de IJsselallee gaat de bebouwing hier over in de al even grootschalige kantorenzone ten zuiden van het spoorwegemplacement (Hanzeland).

De verstedelijking van dit deel van Zwolle bracht een grote dynamiek in het agrarische gebied. Door de vele ontwikkelingen verdween uiteindelijk een substantieel deel van het landelijke gebied. De stad rukt er steeds verder op in zuidelijke richting. Toch is vooral in de zone langs de IJssel nog steeds de sfeer te proeven van de prestedelijke periode, toen dit gebied (tot 1967) nog deel uitmaakte van het Zwollerkerspel. Van de drie oude buurtschappen Ittersum, Schelle en Oldeneel worden de twee laatste nog in sterke mate bepaald door het beeld van dijken, wilgenreksen en verspreide boerderijen. Uit de prestedelijke periode is dan ook nog het een en ander terug te vinden in het gebied en ook de recentere ontwikkelingen vertellen een boeiend verhaal van de expansie van Zwolle.

1.2 Nieuwe bestemmingsplannen voor Zwolle-Zuid en Schelle/Oldeneel

Op 1 januari 2012 is artikel 3.1.6, tweede lid, onderdeel a, van het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) gewijzigd. Daarmee dienen cultuurhistorische waarden uitdrukkelijk te worden meegewogen bij het vaststellen van bestemmingsplannen.

Dit betekent dat gemeenten een analyse moeten verrichten van de cultuurhistorische waarden in een bestemmingsplangebied en daar conclusies aan verbinden die in een bestemmingsplan verankerd worden. De gemeente Zwolle werkt daarom verder aan de inventarisatie van cultuurhistorische waarden in

Zwolle.

De cultuurhistorische component wordt in quickscans uitgediept. De quickscan vertelt in het kort het verhaal van het gebied aan de hand van een aantal belangrijke ruimtelijke thema's en beschrijft de belangrijke relictten van de historische ontwikkeling, die we in het onderzoeksgebied kunnen zien. Zowel de historische relictten als het ruimtelijke en stedenbouwkundige karakter van Zwolle-Zuid vormen de cultuurhistorische component en dragers van dit stadsdeel.

De voor het buitengebied bedoelde bestemmingsplannen omvatten ook het direct ten westen van Zwolle-Zuid liggende gebied van de oude buurtschappen Schelle en Oldeneel. Om een helder overzicht te hebben, is er voor gekozen om in de onderhavige quickscan zowel de bebouwde kom van Zwolle-Zuid alsook het buitengebied van Schelle en Oldeneel op te nemen.

afb. 1 Aan de Nieuwe Deventerweg 99 staat Huize Berkenhove. Net als de lintbebouwing uit het interbellum aan deze oude verbindingsweg dateert dit huis uit de tijd van het Zwollerkerspel.

1.3 De cultuurhistorische quickscan

De volgende onderdelen komen in de quickscan aan de orde:

- Beknopte beschrijving van de historisch-ruimtelijke ontwikkelingen van het onderzoeksgebied Zwolle-Zuid en Schelle/Oldeneel in hoofdlijnen;
- Beschrijving en overzicht van de aanwezige cultuurhistorische aspecten (structuren, bouwkundige objecten, ensembles, groen);
- Kwalificatie van de cultuurhistorische kwaliteit van de bebouwing (indifferent, attentiewaarde, waardevol, zeer waardevol);
- Duiding van de cultuurhistorische waarden, in woord en beeld (Cultuurhistorische kaart)
- Aanbevelingen ter behoud en versterking van de aspecten met een hoge cultuurhistorische waarde;
- Historisch kaart- en beeldmateriaal;

De begrenzing van het in de quickscan bedoelde onderzoeksgebied 'beperkt' zich tot de bebouwde kom in Zwolle-Zuid en het open gebied in de IJsselbocht. Voor de begrenzing zie afb. 2 en paragraaf 2.1.

1.4 Het doel van de analyse

Deze analyse beschrijft de cultuurhistorie in Zwolle-Zuid en het buitengebied Schelle/Oldeneel ten behoeve van het bestemmingsplan dat voor het plangebied wordt opgesteld. In het nieuwe bestemmingsplan zal ook het cultuurhistorische aspect aandacht krijgen en in vergelijking met het vigerende plan worden ge-update.

1.5 Werkzaamheden

De gegevens voor deze analyse zijn verzameld tijdens veldwerkbezoek aan het gebied (3 april 2013), archiefonderzoek en studie van diverse dossiers en documentaties van de gemeente Zwolle. In het bijzonder zijn gebruikt de *Inventarisatie historische boerderijen in de gemeente Zwolle*, oktober 2002 (Buro 2) en de *Cultuurhistorische analyse van het buitengebied van de gemeente Zwolle* (Lantschap – adviesbureau voor landschap en cultuurhistorie, in samenwerking met het Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis, 2009). Alle boerderijen met erven die in 2011 door het Oversticht zijn beschreven, zijn niet in onze

inventarisatie opgenomen.

Het voor u liggende rapport bevat de hierboven in paragraaf 1.3 opgesomde onderdelen. Alle relevante cultuurhistorische aspecten zijn weergegeven op de cultuurhistorische waardenkaart. De archeologische component maakt geen deel uit van deze quickscan.

Monumenten Advies Bureau, oktober 2013

afb. 2 Luchtfoto projectgebied, via googlemaps.

2 SCHETS ONDERZOEKSGBIED

2.1 Ligging en begrenzing

Het onderzoeksgebied omvat de bebouwde kom van “Zwolle-Zuid” en het daaraan grenzende buitengebied van de oude buurtschappen Schelle en Oldeneel. Het gebied is gesitueerd langs de zuidflank van het stadsgebied van Zwolle, ten zuiden en zuidwesten van het Hanzeland en de naar het zuidoosten afbuigende spoorlijn richting Twente. De IJsselallee (N337) vormt de noordelijke begrenzing van het plangebied. Als de Ring-Zuid maakt dit tracé deel uit van de hoofdontsluitingsring rondom de kern van Zwolle. Voorbij de Oldeneelallee gaat de IJsselallee over in de Wijheseweg die via een bocht de oostelijke grens van het gebied vormt (Hoog-Zuthem). De Hollewandsweg, de Schermerhornstraat en het Beekmanpad markeren de zuidgrens; dat is direct ten noorden van de buiten het onderzoeksgebied vallende IJsselcentrale (Centrale Harculo). Aan de westzijde vormt het bochtige verloop van de IJssel de gebiedsbegrenzing. De spoorlijn Zwolle-Amersfoort markeert grofweg de tussen de IJssel en de IJsselallee liggende grens, maar valt zelf buiten het onderzoeksgebied.

Zwolle-Zuid omvat een groot aantal naoorlogse woonbuurten: Schelle met de Schellerhoek en de Schellerlanden, Geren, de Gerenlanden en het Gerenbroek, Ittersum, de Ittersumerlanden en het Ittersumerbroek, de Oldenelerlanden en het Oldenelerbroek. De op de spoorlijn naar Amersfoort aansluitende noordwestelijke hoek omvat een campus met scholen, bekend staande als Windesheim. Het gebied wordt doorsneden door de naar het zuiden aftakkende spoorlijn richting Deventer. Andere hoofdverbindingen zijn de Nieuwe Deventerweg met de in het verlengde daarvan gelegen Hollewandsweg, en de Oldeneelallee die de Nieuwe Deventerweg kruist.

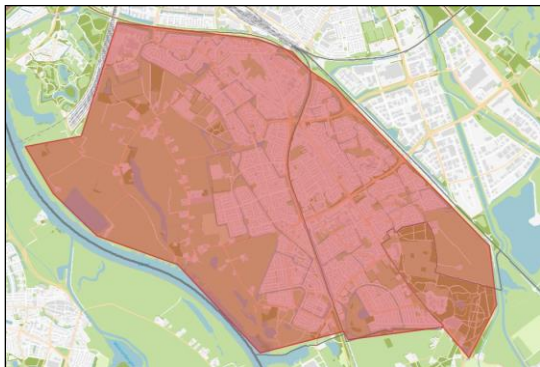
Aan de westzijde is het open gebied in aansluiting op de IJsselbocht bewaard gebleven (Schellerbroek, Oldeneel). Hier liggen de oude buurtschappen Schelle en Oldeneel. In de zuidoostelijke hoek bevindt zich de groenzone van Hoog-Zuthem, met het oude landgoed Zandhove. Verder zijn er verschillende parken, waaronder het Schellerpark, Oldenelerpark en het Ittersumerpark.

2.2 Algemeen historisch ruimtelijk beeld

Het ruimtelijke beeld van het onderzoeksgebied wordt door de naoorlogse ontwikkelingen sterk gekenmerkt door de verstedelijking, met enerzijds woonbuurten die karakteristiek zijn voor de stedenbouw in de jaren 1960 en 1970 (Staatsliedenbuurt, Ittersumerlanden, Gerenbroek en Gerenlanden). De Staatsliedenbuurt dateert uit de vroege jaren 1960 en is nog orthogonaal aangelegd, terwijl de overige hier genoemde buurten zijn opgezet volgens de bloemkoolstructuur. Anderzijds zijn er de jongste buurten uit de jaren 1980 en 1990 (Oldenelerlanden, Ittersumerbroek, Oldenbroek).

Speels aangelegde en autoluwe woonerven met meanderende reeksen woningen die worden afgewisseld door markante water- en groenstructuren zetten de toon. Tussen de woonbuurten vertellen bewaard gebleven oude verbindingstructuren zoals de Nieuwe Deventerweg, de Zwarteweg en de Grensland nog steeds op een herkenbare manier het verhaal van de prestedelijke periode. In die periode verdichte zich de lintbouwing langs deze wegen en kwamen er steeds meer burgerhuizen.

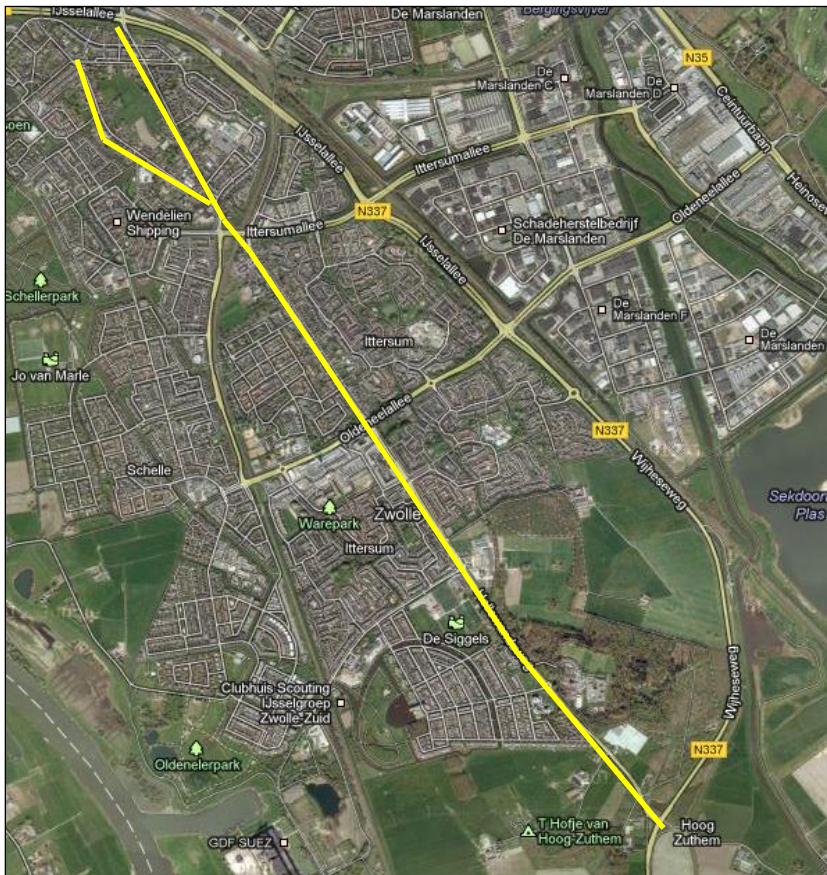
Toch zijn hier nog steeds enkele verspreide boerderijen te vinden uit de periode van het Zwollerkerspel toen het gebied nog werd bepaald door een landelijk karakter. En alhoewel Zwolle zich steeds meer in zuidelijke richting uitbreidt zijn het Schellerbroek en het gebied rondom Oldeneel ook nu nog landelijk en agrarisch. In de uiterwaarden van de IJssel zetten de IJssel- en Schellerdijk, maar ook verspreide boerderijen, slingerende wegen met bomenreeksen, en enkele oude kolken de toon. In het algemeen wordt het onderzoeksgebied dan ook bepaald door het contrast ‘dicht-stedelijk’ en ‘landschappelijk-open’. Achterin hoofdstuk 3 is een kaartje toegevoegd waarop de historische ontwikkelingen in kleur zijn aangeduid (afb. 55).

afb. 3 Ligging en (globale) begrenzing van het onderzoeksgebied Zwolle-Zuid en Schelle/Oldeneel (buitengebied).

afb. 4, 5, 6. Bovenaan het Ittersumerpark met zicht op de IJsselcentrale. In het midden het Schellerbroek met de in 2010 vernieuwde spoorbrug over de IJssel. Onderaan de Burg. De Vos van Steenwijklaan met links de spoorlijn richting Deventer.

afb. 7 In het gebied behoren de Zwarteweg en het tracé van de Oude Deventerstraatweg, Nieuwe Deventerweg en Hollewandsweg tot de belangrijkste prestedelijke verbindingstructuren. Laatstgenoemd tracé vormt de hoofdonsluitingsweg in het onderzoeksgebied.

2.3 Historische ensembles in Zwolle-Zuid en Schelle/Oldeneel

Inleiding

Voor de verstedelijking werd het ruimtelijke beeld van het onderzoeksgebied bepaald door een landelijk en agrarisch karakter met verspreid liggende boerderijen. Door de verstedelijking en de ontwikkeling van diverse woonbuurten is dit karakter verdwenen. Met uitzondering van het landelijke gedeelte in de westelijke helft van het gebied. Hier zijn nog enkele markante historische ensembles te vinden. Ze bestaan uit historische boerderijen, kleine bebouwingsclusters rond de dijk, en het open agrarische landschap. Verder bleven in het verstedelijkte gebiedsdeel de oude hoofdverbindingen behouden. Ze vormen deels nog markante historische ensembles, met lintbebouwing die vooral uit het interbellum dateert. Hieronder volgen de verschillende waardevolle ensembles.

- **Schelle: Oude Deventerstraatweg / Zwarteweg / Grenslaan / Schellerdriehoek / Schellerbergweg / Schellerallee / Van Laersweg**
Kern oude buurtschap met lintbebouwing en restanten agrarisch gebied.

Oude Deventerweg / Zwarteweg / Grenslaan

Met de Grenslaan omsluiten de Oude Deventerstraatweg en de Zwarteweg het wigvormige terrein dat bekend staat als de Schellerdriehoek. De Schellerdriehoek is een weidegebied/grasland dat een restant is van de prestedelijke structuren, opmerkelijk binnen dit verder in de verstedelijking opgenomen gedeelte van het onderzoeksgebied. Na jarenlange onzekerheid over de toekomst van deze groenzone, is uiteindelijk in overleg met de wijkbewoners gekozen voor een parkaanleg (2008).

Ook genoemde straten zijn restanten uit de prestedelijke fase, waardoor hier sprake is van een waardevol historisch ensemble, zeker in combinatie met het ertussen liggende grasland, de relictten van oude verkavelingsstructuren, groenelementen en diverse boerenerven.

Aan weerskanten van de Oude Deventerstraatweg bevindt zich lintbebouwing uit diverse periodes, die tegelijk met de aanwezige laanbeplanting en een aan de oostkant van de straat gelegen sloot

karakteristiek is voor het ruimtelijke beeld van deze weg. Diverse panden dateren uit het interbellum, waaronder enkele markante middenstandsvilla's. De villa's zijn vooral bij de aansluiting op de Grenslaan te vinden (westzijde van de weg). Verder zijn er enkele panden uit de

afb. 8 en 9 De Oude Deventerstraatweg, lintbebouwing en laanbeplanting.

afb. 10 en 11 Nieuwe Deventerweg, met De Handschoen op nr. 103.

afb. 12 en 13 Huize Zandhove en één van de boerderijen die verspreid aan de Hollewandsweg nog zijn te vinden.

vroege 20ste eeuw (bijvoorbeeld op de nrs. 82-84 en 86-88), een aantal zogeheten 'Spits-, Moos- of M-huizen' (vooroorlogse tweekappers naar ontwerp van de in Zuid gevestigde aannemersfamilie Mozes Spits) en nog een enkel vroeg 20ste-eeuws boerderijtje (nr. 53).

Het ruimtelijke beeld van de Zwarteweg wordt gekenmerkt door lintbebouwing met vrijstaande burgerhuizen die voor een belangrijk deel uit het interbellum dateren. Ook hier is een aantal Spitshuizen en een enkel boerderijtje te zien. De boerderijtjes bevinden zich onder meer op de nrs. 22, 26 en 57.

Aan de zuidzijde van de Grenslaan bevindt zich langs het gedeelte tussen de Zwarteweg en de Vrouwenlaan een strook lintbebouwing met vrijstaande middenstandsvilla's uit het interbellum. Deze strook loopt deels om langs de westzijde van de Oude Deventerstraatweg. Ook hier wordt het ruimtelijke beeld mede bepaald door hoge laanbeplanting, en is er een langs de woningen gelegen sloot met bruggetjes.

Vrouwenlaan

Waar de Zwarteweg en de Oude Deventerstraatweg aansluiten op de Nieuwe Deventerweg bevindt zich een kruising met de Vrouwenlaan. Aan deze kruising – bij de spoorlijn naar Deventer – staan twee markante historische boerderijen. De boerderij op nr. 175 heeft een historisch bijgebouw.

Schellerweg / Schellerallee

Vanaf de onder de IJsselallee doorlopende Schellertunnel biedt het oude tracé van de Schellerweg vanuit het Hanzeland (Assendorperlure) toegang tot Zuid. Er bevindt zich (redelijk jonge) laanbeplanting, en aan weerskanten van de straat is er deels aaneengesloten lintbebouwing die voor een belangrijk deel nog uit de tweede helft van de 19de eeuw dateert, met zelfs enige in oorsprong nog oudere bebouwing (nr. 21 = 1741). De bebouwing onderging in veel gevallen een aantal wijzigingen, waardoor hoofdvormen en detaillering zijn aangetast.

Van een vergelijkbaar karakter als de lintbebouwing aan de Schellerweg is de aan de noordzijde van de Schellerallee liggende lintbebouwing, ook hier met een aaneengesloten karakter. Hier gaat het om een strook die

uit de vroege 20ste eeuw dateert, en tot aan de Schellerweg reikt. De Schellerallee is aangelegd in 1870.

afb. 14 en 15 De Zwarteweg, met links twee zogeheten Spitswoningen.

afb. 16 en 17 Links de Grenslaan, rechts de Schellerweg.

afb. 18 en 19 Links de Schellerallee, rechts de Van Laersweg.

Van Laersweg

Parallel aan de Schellerallee bevindt zich een markant ensemble dat bestaat uit een reeks aaneengesloten woningen uit de vroege 20ste eeuw. Ook hier zijn de woningen door verbouwingen zowel in de hoofdvormen als de detaillering nogal eens gewijzigd, maar met hun aan de overzijde van de straat gelegen overtuinen vormen ze een markant historisch ensemble. De overtuinen behoorden tot de laatste bezittingen van de marke Ittersum die in de geschiedenis van dit deel van Zuid een belangrijke rol speelde.

- **Interbellumwoningen aan de Schellerbergweg**

In westelijke richting gaat de Schellerallee (voorbij de Forelkolk) over in de Schellerbergweg. Het meest oostelijke deel van deze weg is opgenomen binnen de verstedelijking, maar aan de zuidoostkant bevindt zich hier nog een strook lintbebouwing met vrijstaande burgerhuizen en middenstandswoningen uit het interbellum. Een groot aantal van deze panden bestaat uit dubbele woningen die vanuit één opzet tot stand kwamen. De woningen worden voorafgegaan door een sloot met bruggetjes, en er is laanbeplanting. Vlakbij deze reeks is langs de Steenwetering het markante complex van uitspanning De Bierton te vinden (Schellerbergweg 27) met aan de overzijde een historisch boerderijtje op nr. 2. Mede door de ligging aan de Zandwetering en in combinatie met de laanbeplanting langs de Schellerbergweg vormen deze panden een waardevol historisch ensemble.

- **Nieuwe Deventerweg: Ittersum**

In het verlengde van de Oude Deventerstraatweg bevindt zich ook aan de Nieuwe Deventerweg een waardevol historisch ensemble. De Nieuwe Deventerweg heeft een opmerkelijk breed profiel. Vooral naar het zuiden toe is er vrij jonge bebouwing, maar ook aan deze weg wordt het beeld sterk bepaald door lintbebouwing met vrijstaande woningen en burgerhuizen uit het interbellum. Net als aan de Oude Deventerstraatweg en de Zwarteweg staan ook aan de Nieuwe Deventerweg enkele Spitswoningen (bij de aansluiting op de Oldeneelweg). Verder zijn er nog enkele oude boerderijen zoals op de nrs.

24 en 103 (De Handschoen = RM), en bevinden zich langs deze straat het voormalige buiten Berkenhove (nr. 99) en Huize Ittersum (nr. 129 = RM). Met name bij deze buitens en de

afb. 20 en 21 De Schellerbergweg en de boerderijtjes aan de Vrouwenlaan 175-177.

afb. 22 Oldeneelweg 4-4a (GM) maakt deel uit van een boerderijenzwerm die karakteristiek is voor het oude Oldeneel.

afb. 23 Huize Schellerberg bij de Bosweg/Schellerbergweg in Schelle (RM).

historische boerderijen zijn delen van de prestedelijke verkavelingsstructuren herkenbaar gebleven.

- **Oldeneel**

Oldeneel is één van de drie oude buurtschappen in het gebied. In tegenstelling tot Ittersum, maakt Oldeneel nog steeds deel uit van het open landschap. Bovendien wordt Oldeneel nog steeds gekenmerkt door een cluster van waardevolle historische bebouwing, dat een markant ensemble vormt bij de aansluiting van de Oldeneelweg, de Kleine Veerweg en de Schellerdijk. Hier bevinden zich onder meer de als een GM beschermde boerderijen op de nrs. 1 en 4-4a. Verder staan er de interessante (maar in details gewijzigde) historische boerderijtjes aan de Kleine Veerweg 20, 22, 25, 17 en 31. Bij dit ensemble hoort ook de onderaan de dijk gelegen boerderij aan de Kleine Veerweg 16.

Bosweg e.o. (Schelle)

De oude buurtschap Schelle in het open landschap van het Schellerbroek vormt bij de aansluiting van de Bosweg, de Kleine Veerweg en de Schellerbergweg een markant historisch ensemble. Tot dit ensemble behoort onder meer het oude landgoed met bijbehorende bebouwing en tuinaanleg van het Huize Schellerberg (RM). Verder zijn er enkele oude boerderijtjes (Bosweg 3 en 5-7, Kleine Veerweg 4 = GM) en het vroeg 20ste-eeuwse pand op de nrs. 9-11, dat een dorpschooltje is geweest.

Ook de naoorlogse uitbreidingswijken in Zuid geven een interessant beeld van de historische gelaagdheid van het onderzoeksgebied, vooral in de in de jaren 1970 ontwikkelde wijkdelen. Van een bijzondere betekenis zijn hier de volgende twee opmerkelijke ensembles:

- Als onderdeel van de Gerenlanden het complex woningen aan de **Gruitmeesterslaan 150-160, Mulertkamp 18-42, 19-25, 31-67, Munterkamp 1-69 en Snavel van Emekamp 1-47, 38-90**. Deze woningen uit 1978-1980 zijn ontworpen door G.J. van den Belt. Het gaat om eengezinswoningen rond kronkelige woonerven ('bloemkoolstructuur') en grachtjes. Ze geven een goed beeld van de vernieuwende en door het Structuralisme beïnvloede ideeën over stadsplanning rond 1975-1980, als een reactie op de grootschalige en strakke woonwijken met strokenbouw.
- Een tweede opmerkelijk ensemble is te vinden aan de **Scriveriusmate 1-52** (Gerenbroek). Het betreft 47 woningen uit 1979, naar ontwerp van architect Jan Plas van het bureau J. Plas en C.P. Bos. Hij combineerde de houtbouwtraditie uit het Waterland met de nieuwe richtlijnen voor houtskeletbouw, beïnvloed door het Structuralisme. Ook hier is in de stedenbouwkundige opzet van de wijk uitgegaan van de bloemkoolstructuur.

2.4 Bebouwingskarakteristiek: historische bebouwing

Inleiding

Doordat het in oorsprong uit agrarisch gebied bestaande onderzoeksgebied vanaf de zeventiger jaren in de verstedelijking is opgenomen, wordt het ruimtelijke beeld in belangrijke mate gekenmerkt door jonge uitbreidingswijken. Tegelijk bleven de oude verbidingsstructuren gehandhaafd. De lintbebouwing bestaat daar nog voor een substantieel deel uit vooroorlogse panden, met voormalige boerderijen alsmede de oude buitens Huize Berkenhove, Huize Ittersum en Huize Zandhove. In het Scheller- en Oldenelerbroek bleef het open landschap gehandhaafd. Het rivierenlandschap wordt hier gekenmerkt door de uiterwaarden en graslanden, waarvoorheen zich de IJsseldijk en oude verbindingen zoals de Kleine Veerweg slingeren. Langs laatstgenoemde weg en in de buurtschappen Oldeneel en Schelle zijn nog verschillende boerderijen te vinden. In Schelle staat bovendien de oude buitenplaats Schelle.

Hierboven zijn reeds de belangwekkende historische ensembles in het gebied genoemd, met uit het interbellum maar ook de vroege 20ste eeuw daterende bebouwing. Zelfs bleef aan de Schellerweg nog laat 19de- en deels nog oudere bebouwing behouden. Vooral de bebouwing uit de jaren 1920 en 1930 bleef redelijk goed behouden. De oudere bebouwing onderging daarentegen veelal nogal wat verbouwingen, waardoor de hoofdvorm en detaillering zijn aangetast.

Boerderijen

Tot de karakteristieke historische bebouwing in het onderzoeksgebied behoren diverse boerderijen. De oudere boerderijen die in het onderzoeksgebied zijn aangetroffen zijn karakteristiek voor de streekeigen ontwikkelingen. Ze zijn enerzijds opgezet volgens het traditionele hallehuistype. Anderzijds gaat het om T-boerderijen met een hallehuisvormig bedrijfsgedeelte en een dwars daarop geplaatst voorhuis.

Verder zijn er diverse boerderijen uit het interbellum. Ze geven aan dat de boerderijbouw in het onderzoeksgebied tot ver in deze periode doorging, en dat de agrarische betekenis er tot in de 20ste eeuw voortduurde. Van deze boerderijen toont het voorhuis vaak de invloed van de burgerhuizen uit die periode, met verwantschap aan de zakelijke bouwtrant. Een voorbeeld als de uit 1936 daterende Oldeneel Hoeve aan de Kleine Veerweg 12 oogt aan de voorzijde zelfs als een ruime middenstandsvilla. Een tweede voorbeeld van een door de zakelijke bouwtrant beïnvloede boerderij is te vinden aan de Nieuwe Deventerweg 24 (1935). Van een bijzonder karakter is de eveneens uit de jaren 1930 daterende en door architect Piet Lankhorst ontworpen boerderij De Oude Mars (1938). Hier gaat het om een gesloten hoeve met een grote binnenhof. Door zijn opzet sluit dit complex eerder aan bij de historische voorbeelden van de Limburgse hoevenbouw, dan bij de streekeigen kenmerken.

afb. 24 en 25 Boven boerderij aan de Nieuwe Deventerweg 24 (1935). Daaronder de laat 19de-eeuwse boerderij aan de Zwarteweg 57.

Burgerhuizen

De historische lintbebouwing langs straten als de Nieuwe Deventerweg of de Oude Deventerstraatweg wordt in belangrijke mate bepaald door vrijstaande burgerhuizen. Voor een groot deel dateren ze uit het interbellum.

Het leeuwendeel van deze huizen is uitgevoerd in een zakelijke trant, in een bescheiden opzet en met tamelijk steile en expressieve dakschilden met een breed overstek. Een variant vormen de woningen met een mansardedak. Deze tonen de invloed van de late Amsterdamse School. De middenstandsvilla's aan de Oude Deventerstraatweg en de Grenslaan worden gekenmerkt door een zakelijke opzet

met verspringende bouwdelen en markante hoge kappen met brede overstekken en rode pannendekking.

Aan de Oude Deventerstraatweg zijn nog diverse voorbeelden te vinden van bebouwing uit de eerste decennia van de 20ste eeuw. Het gaat dan om gekoppelde woningen met historiserende stijlkenmerken. Zelfs is er enige invloed van de Jugendstil te zien.

De uit circa 1900 daterende bebouwing aan straten als de Van Laersweg of de Schellerweg wordt gekenmerkt door gekoppelde woningen met geveldetails die verwant zijn aan de neorenaissance.

Overige

Tot de overige historische bebouwing behoren objecten zoals het vroegere schooltje van de buurtschap Ittersum aan de Nieuwe Deventerweg 158-164, maar bijvoorbeeld ook buitenhuizen zoals het Huize Ittersum of Zandhove (Nieuwe Deventerweg en Hollewandsweg), of de buitenplaats te Schelle. Ze behoren tot de oudste bebouwing in het gebied en worden gekenmerkt door een historiserende vormtaal, met kenmerken van de neorenaissance of het classicisme.

Karakteristiek voor de naoorlogse uitbreidingswijken in het gebied zijn enerzijds de strokenbouw en de nog door de traditionalistische Delftse School bepaalde bebouwing. Dit is goed te zien in de Staatsliedenbuurt die in de jaren 1960 tot stand kwam.

Anderzijds worden de in de jaren 1970 en 1980 aangelegde wijken als de Gerenlanden, het Gerenbroek en Ittersumerlanden juist gekenmerkt door kleinschaligheid en een door het Structuralisme beïnvloede bakstenen architectuur. Autoluwe woonerven ('bloemkoolstructuur') met een intiem karakter bepalen het karakter van deze wijken, als een reactie op de monotonie van de eerdere stadsplanning.

afb. 26-27 Bovenaan enkele voor de ontwikkelingen tijdens het interbellum karakteristieke woonhuizen aan de Nieuwe Deventerweg. Afb. 27 toont enkele woonhuizen aan de Oude Deventerstraatweg, karakteristiek voor de vroege 20ste eeuw.

afb. 28 Intiem woonerf aan de Hoefslagmate in Gerenbroek.

2.5 Groen- en groenstructuren

Inleiding

Grofweg de oostelijke helft van het onderzoeksgebied is verstedelijkt, maar toch bleven er diverse historische groenstructuren behouden. Bovendien zijn natuurlijke elementen zoals weteringen en kleine bosjes in de stadsplanning opgenomen. Ze herinneren aan het oorspronkelijke agrarische gebied. Verder bestaat grofweg de westelijke helft van het onderzoeksgebied nog steeds uit een open landschap.

Een aantal bomen in Zwolle-Zuid is opgenomen op de gemeentelijke lijst van waardevolle of monumentale bomen. Wanneer deze kwalificaties zijn vermeld wordt dan ook expliciet verwezen naar deze lijst.

Agrarisch landschap

In de IJsselbocht worden het Scheller- en het Oldenelerbroek gekenmerkt door een open landschap met graslanden, sloten en weteringen, slingerende wegen, bomen- en wilgenreksen, en enkele kleine bossen. Bovendien zijn er enkele kolken, het gevolg van oude dijkdoorbraken. In het bijzonder langs de Kleine Veerweg en de Oldeneelweg bevindt zich een aantal historische boerenerven, hierboven al vermeld. De IJsseldijk (deels bekend als de Schellerdijk) slingert zich door het gebied, met de op de IJssel aansluitende uiterwaarden. Op dit moment wordt hier door het waterschap Groot Salland gewerkt aan het project Ruimte voor de Rivier.

Waar aan de zuidoostzijde van het onderzoeksgebied het agrarische landschap eveneens bewaard bleef – ten zuiden van De Mars, in Hoog-Zuthem – wordt het ruimtelijke beeld deels door graslanden en deels door bospercelen gekenmerkt.

Lijnstructuren

Langs de verschillende prestedelijke verbindingsstructuren bleef de monumentale laanbeplanting behouden. Hier volgen de belangrijkste historische lijnstructuren:

- *De Mars*
Gevarieerde laanbeplanting (o.m. beuk, eik), in de vorm van enkelvoudige bomenreeksen langs een bos en opgenomen in de bomenlijst.

- *Grenslaen (en Grenspad)*
Aan weerskanten enkelvoudige lindenreeksen. Een deel van de beplanting bestaat uit jongere bomen, maar een substantieel deel bestaat uit zwaar geboomte. Een groot aantal linden is aangemerkt als monumentaal.

afb. 29 en 30 Laanbeplanting aan de Grenslaen (l.) en de Hollewandsweg.

afb. 31 en 32 Links de Oldermannenlaan, rechts de Oude Deventerstraatweg.

afb. 33 en 34 De Schellerbergweg en Schellerenkweg.

- *Hollewandsweg*

Aan deze weg is een groot aantal bomen als waardevol en monumentaal aangemerkt. Het gaat langs deze weg deels om een enkelvoudige bomenreeks, aan de oostzijde van de weg. Ter hoogte van het oude landgoed Zandhove is aan beide zijden van de weg laanbeplanting, in de vorm van hoge en zware zomereiken.

- *Nieuwe Deventerweg*

Aan deze weg bestaat de aan weerskanten van het tracé gelegen laanbeplanting uit tamelijk jonge bomen, vermoedelijk zo'n kwart eeuw oud. De beplanting gaat terug op een historisch gegeven, en bevindt zich vooral langs het weggedeelte ten noorden van de Oldeneelallee. In het verleden was ook langs het zuidelijke gedeelte aaneengesloten beplanting te vinden.

- *Oldermannenlaan*

De Oldermannenlaan ligt parallel aan de spoorlijn Zwolle-Deventer. De laanbeplanting bestaat hier uit drie reeksen met 51 als waardevol aangemerkte zomereiken. De Oldermannenlaan vormt een historische aftakking van de Nieuwe Deventerweg, die direct langs het spoor kwam te liggen.

- *Oude Deventerstraatweg*

Ook aan deze weg bevindt zich aan weerskanten een enkelvoudige reeks met laanbeplanting, ditmaal in de vorm van eiken. Sommige bomen zijn vervangen, en op enkele plekken wordt de reeks onderbroken. Ook hier wordt het ruimtelijke beeld evenwel in hoofdzaak bepaald door zwaar en hoog geboomte. Van de beplanting is een groot aantal bomen aangemerkt als monumentaal en waardevol. Behalve de zomereiken zouden hier ook twee als monumentaal aangemerkte paardekastanjes staan, maar vermoedelijk betreft dit de twee kastanjes ter hoogte van Zwarteweg 135.

- *Schellerallee (Van Laersweg)*

Aan de Schellerallee bestaat de laanbeplanting uit twee enkelvoudige bomenreeksen. Ze bestaan uit zomereiken en zijn als waardevol en monumentaal aangemerkt. Waar de Schellerallee overgaat in de Schellerbergweg wordt de laanbeplanting voortgezet.

- *Schellerbergweg*

Zoals gezegd vormt de laanbeplanting aan de Schellerbergweg een voortzetting van de eikenreeksen aan de Schellerallee. Op de bomenlijst zijn 48 zomereiken als monumentaal aangemerkt en 18 zomereiken als waardevol. De Schellerbergweg markeert de overgang naar het buitengebied, waar de laanbeplanting een markant groen lint vormt.

- *Schellerenkweg*

Aan de Schellerenkweg, vlakbij de Bosweg bestaat de laanbeplanting uit 111 als waardevol aangemerkte zwarte populieren. In de bomenlijst zijn ze abusievelijk vermeld bij de Schellerbergweg. Net als aan laatstgenoemde weg gaat het om een markant groen element in het open rivierenlandschap.

- *Schellerweg*

Aan de Schellerweg, waar zich laat 19de-eeuwse lintbebouwing bevindt zich tamelijk jonge laanbeplanting. Deze bestaat uit twee reeksen haagbeuk.

- *Thorbeckelaan/Goeman Borgesiuslaan*

De Thorbeckelaan en de hier haaks op aansluitende Goeman Borgesiuslaan maken deel uit van de stedenbouwkundige structuur van één van de eerste woonbuurten die in de zeventiger jaren in Ittersum zijn gerealiseerd. Aan beide lanen staan reeksen hoge en zware platanen die zijn aangemerkt op de bomenlijst. Een aantal exemplaren is vrij jong, maar de zware bomen dateren uit de prestedelijke fase. Mogelijk verwijzen ze naar de beplanting van een oud erf.

afb. 35 Hoge platanen aan de Thorbeckelaan, aangemerkt op de bomenlijst.

Ensembles en solitaires

Zowel in het open landschap als in het verstedelijkte deel van het onderzoeksgebied zijn boomgroepen en solitaires aan te wijzen. In het verstedelijkte gebied zijn bestaande groenstructuren in de stadsplanning opgenomen en bovendien zijn er nieuwe groenstructuren gerealiseerd. Een markant ensemble van twee forse kastanjes uit de prestedelijke fase is te vinden aan de Zwarteweg, ter hoogte van nr. 135. Vermoedelijk zijn het deze kastanjes die op de bomenlijst als monumentaal zijn aangeduid (Oude Deventerstraatweg).

Tuinen

Van de historische tuinen in het onderzoeksgebied valt onder meer de nog deels historische aanleg van het Huize Ittersum (Nieuwe Deventerweg 129) en het Huize Zandhove (Hollewandsweg 17-19) op. In beide gevallen gaat het om een landschappelijke tuinaanleg die is gecombineerd met bospercelen. Langs de straat hebben beide landhuizen een vijverpartij. Het terrein van Huize Ittersum heeft lindenreeksen aan de kant van de Oldeneelallee.

Verder is er de historische aanleg van het Huize Schellerberg (Schellerbergweg 18). Ook hier gaat het om een landschappelijke aanleg, gecombineerd met bospercelen.

Parken en plantsoenen

Tot de naoorlogse periode behoren drie stadsparken, die deel uitmaken van de

uitbreidingswijken.

- *Ittersumerpark*. Dit langs de oostkant van de spoorlijn Zwolle-Deventer gelegen wijkpark kwam in de jaren 90 van de 20ste eeuw tegelijk met de stedelijke ontwikkeling van het Ittersumbroek tot stand. Het is een karakteristiek park uit deze periode, gekenmerkt door een speelse en ruime opzet met lig- en speelweiden, deels lusvormige paden en verspreide bosschages. Er is een grote vijverpartij met een aanpalend terras. aanleg van het Wijkrand Aalanden: het betreft een typerend voorbeeld van een wijkrandpark uit de late jaren zestig van de 20ste eeuw, met ruime (lig)weiden en zeer verspreid staande kleine boomgroepen en solitairen langs de boorden van een lange waterpartij, in feite de tot vijver vergraven Westerveldse Aa.
- *Oldenelerpark*. Van een vergelijkbaar karakter is het Oldenelerpark, dat zich in de zuidwestelijke hoek van het onderzoeksgebied bevindt. Het kwam in de jaren 1990 tegelijk met de bebouwing van het Oldenelerbroek tot stand. In het park zijn enkele oude kolken opgenomen.
- *Schellerpark*. Dit park ontstond tegelijk met de ontwikkeling van de Schellerlanden. Het park is gecombineerd met een moderne wijkboerderij (Schellerhoeve) en grenst aan een volkstuinencomplex (Ons Genoegen) en het sportpark Jo van Marle.

Waterstromen

In het door broekland gekenmerkte gebied speelde (en speelt) de waterhuishouding van oudsher een belangrijke rol. Eeuwenlang werd deze gereguleerd door de marken en later door de elkaar opvolgende waterschappen. Nog steeds wordt het onderzoeksgebied doorsneden door karakteristieke sloten en weteringen. Voorbeelden zijn de al in de 14de eeuw aangelegde Zandwetering in het noordelijke gebiedsdeel (Schellerlanden) en de sloten die zich langs de Schellerbergweg, de Grensloot en de Oude Deventerstraatweg bevinden. De Zandwetering maar ook de meer naar het zuiden gelegen Steenwetering zijn mede bepalend geweest voor de naoorlogse verkavelingen (Zandweteringpad, Veerpad).

Historische percelenstructuren

Aan de Zwarteweg wijzen diverse panden door hun schuine ligging ten opzichte van de straat, nog op de oude percelenstructuren. Voorbeelden zijn de boerderijtjes op de nrs. 22 en 26. Dit is vooral te zien in het noordelijke deel van de straat, waar ook

enkele jongere panden schuin op de straat zijn gebouwd.

afb. 36-38 Bovenaan bosperceel langs De Mars. In het midden deels schuine verkaveling langs de Zwarteweg (links op de foto). Onderaan sloot langs de Oude Deventerstraatweg.

3. HISTORISCH RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

3.1 Vroege ontwikkeling

Dekzandruggen en lage natte gronden

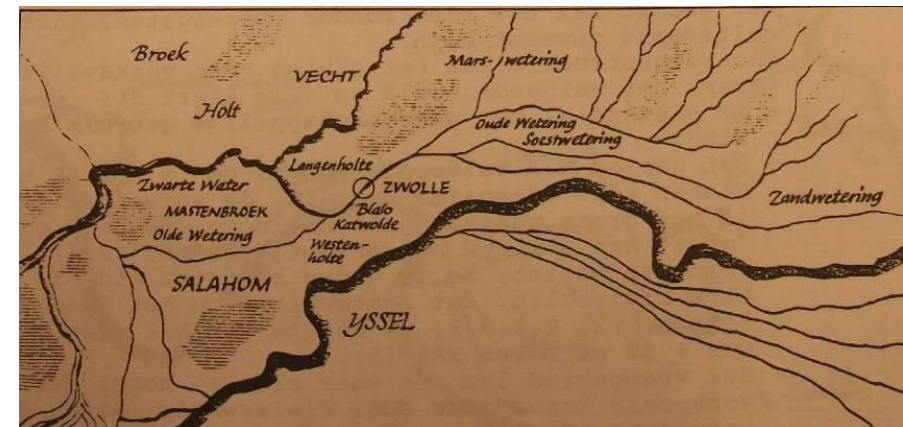
Het plangebied maakt deel uit van een complex gebied van dekzandruggen en lage natte gronden in het stroomgebied van de IJssel, waarbij vooral de hogere dekzandruggen al vroeg door de mens in gebruik werden genomen. Ten zuiden van het Zwarte Water en de Aa bevindt zich een oude dekzandrug, die in noordwest-zuidoostrichting loopt en waarop de binnenstad van Zwolle, het gebied rond de Hoogstraat en ook delen van de wijk Assendorp zijn gelegen. Ten noorden hiervan bevindt zich een tweede dekzandrug, waarop uiteindelijk Dieze, de Diezerenk en de Oosterenk tot ontwikkeling kwamen. In het zuiden vormden zich parallel aan de IJssel zandhoogten en rivierduinen, met daartussen vruchtbare kleigronden en veengebieden.

Al in de jonge steentijd werd de Zwolse zandrug bewoond. De huidige nederzetting is waarschijnlijk rond 800 gevormd. Vanaf deze tijd werd het gebied stukje bij beetje ontgonnen om het te kunnen gebruiken voor akkerbouw. De lager gelegen gronden, zoals het Weezenland, werden in gebruik genomen als weidegebied en hooiland, maar hiertoe moest wel de afwatering worden verbeterd door het graven van sloten. Ook op de zuidelijker gelegen zandruggen ontstonden agrarische nederzettingen, zoals de later onder het schoutambt Zwolle vallende buurtschappen Ittersum, Schelle en Oldeneel. Vermoedelijk gebeurde dit al voor 500 na C.

Op de noordelijker gelegen dekzandrug ontwikkelde zich vermoedelijk al in 10de eeuw of eerder bewoning. Hier ontstond een groot enkgebied, met de Diezerenk en de Oosterenk. De Diezerenk was het kerngebied van de zelfstandige boermarkte Dieze. Ook de andere agrarische gemeenschappen in het gebied waren in markeverband georganiseerd. Buiten de enken, die intensief voor bewoning en landbouw werden gebruikt, lagen uitgestrekte deels onontgonnen gebieden, die uiteindelijk als weide- en hooilanden in gebruik werden genomen.

Het ommeland van Zwolle werd, voor en na de stadsvorming, gaandeweg steeds verder ontgonnen voor agrarisch gebruik. De hoger gelegen gronden op de diverse dekzandruggen werden voornamelijk voor akkerbouw gebruikt, terwijl de lager gelegen delen in dienst bleven als weidegebied en hooiland. Hiertoe moest echter

wel de afwatering worden verbeterd door het graven van sloten, die water afvoerden naar de diverse natuurlijke waterlopen. Omdat het door de bedijking van de IJssel nauwelijks mogelijk was om op de rivier af te wateren, is in het gebied al in de 14de eeuw een systeem van weteringen aangelegd. Deels is daarbij gebruik gemaakt van bestaande stroompjes. Dit systeem liep parallel aan de IJssel. In het gebied ten zuiden van de stad herinneren namen als de Soestwetering, Zandwetering en Steenwetering hier nog steeds aan. Nog steeds doorkruisen de waterstroompjes het gebied.

afb. 39 De IJsselvechtdelta rond 800 na Chr. (Illustratie uit Muffels, Cultuurhistorisch-landschappelijk onderzoek Stadshagen).

afb. 10 Op dit detail van de Topografisch Militaire Kaart (veldminuut) door J.V.D. Dittlinger, 1851 (watwaswaar) is bij de bovenste pijl het tracé van de Zandwetering te zien. Waar dit water wordt gekruist door de Schellerallee (Schellerbergweg) stroomt het water in zuidoostelijke richting door als de Steenwetering. Bij de tweede pijl is de Schellerwade te zien, vermoedelijk het gevolg van een oude dijkdoorbraak, maar er wordt zelfs gesproken van het restant van een oude IJsseltak. Er zijn verschillende doorbraken van de IJssel bekend, waarvan bijvoorbeeld de kolken in de omgeving van Oldeneel reesteren. Waar nu de IJsselcentrale staat (Harculo) brak in 1573 de dijk door, de hier gelegen havens zijn oude kolken. Verder bestond bij Harculo tot 1946 het Kristalbad, een tot natuurbad omgevormde oude kolk. Op de hier getoonde kaart omvat de rode cirkel de terreinen van het Huize Schellerberg.

3.2 Na de middeleeuwen

Verdeling in marken

De drie buurtschappen Schelle, Ittersum en Oldeneel vormden er in bestuurlijk opzicht marken en behoorden tot 1967 tot het Zwollerkerspel (in dat jaar gingen ze deel uitmaken van de gemeente Zwolle). Het onverdeelde grondgebied was gezamenlijk bezit van de grondeigenaren. Zaken die de gemeenschap aangingen werden geregeld door kleinschalig zelfbestuur.

De marken vonden hun oorsprong in de middeleeuwen. Zo liet in Ittersum de marke al in de 13de eeuw ontginningen uitvoeren, en wordt in een akte uit 1310 gesproken over de verdeling van de marken Zwolle en Ittersum. Tot de belangrijkste taken van de marken behoorde het onderhoud van de wegen, waterlopen en weteringen; een goede en snelle afwatering was immers cruciaal voor het gebied.

Nog steeds verwijst het als een RM beschermde pand De Handschoen aan de Nieuwe Deventerweg naar de oude marken. In de hier nog steeds bestaande heerdkamer voerde er bijvoorbeeld de markerichter Schoorlemmer jarenlang zijn functie uit. De markerichter was gewoonlijk een vooraanstaand man uit de stad of afkomstig van een nabijgelegen landgoed of een havezate. Behalve de familie Schoorlemmer, leverden ook de families Van 't Ende, Van Dijk en Ruitenbergh belangrijke markerichters.

In 1813 is de marke Ittersum verdeeld onder de rechthebbenden. Als bestuurlijk orgaan bleef deze marke evenwel bestaan, hetgeen onder meer blijkt uit de bewaard gebleven akten voor de verkoop van grond voor de aanleg van de spoorlijn van Zwolle naar Deventer (1865). Ook in 1880 vonden met de marke nog onderhandelingen plaats, ditmaal voor de spoorlijn naar Almelo.

Toch zouden de marken op den duur geheel verdwijnen. In het onderzoeksgebied werd hun waterhuishoudkundige taak overgenomen door het in 1884 opgerichte waterschap De Vijf Marken. Aanvankelijk zaten in het waterschap nog markebestuurders. In 1971 zouden De Vijf Marken opgaan in het waterschap Groot Salland.

Schelle en Oldeneel

Tot ver in de 20ste eeuw zouden de drie buurtschappen hun oorspronkelijke agrarische karakter behouden. In Schelle en Oldeneel is dit bovendien zelfs nu nog te merken, omdat de verstedelijking hier nog niet zover is opgerukt als in Ittersum. Oldeneel wordt nog steeds gekenmerkt door een markante boerderijenzwerm op de kruising van de Kleine Veerweg, de Oldeneelweg en de dijk. Ze liggen er op een zandrug, terwijl de hooi- en weidelanden in de laaggelegen gebieden kwamen te liggen.

In de markeboeken werd Oldeneel aangeduid als een verzameling van zeven hoeven. Tot 1887 stond in deze buurtschap het Huize Oldeneel, dat in dat jaar werd gesloopt. Er woonden vooraanstaande Zwolse families, waaronder de familie Helmich. Verder bestond in Oldeneel een zogeheten 'voorslag' ofwel een gebied 'ten eigen nutte' van de bewoners van de streek. Deze burgerweide stond bekend als De Huppe.

Naast de landbouw was ook de productie van bakstenen, tegels en dakpannen een belangrijke inkomstenbron. In Schelle lag de bakermat van de Zwolse steenproductie. Dichtbij de spoorbrug over de IJssel was de steenovenplek die nog wel bekend staat als het 'Tichelwerk', en waar ook lange tijd nog de restanten van een haventje waren te zien. Een bekende steenfabriek was 'Steenfabriek Oldeneel', op de grens van de Scheller- en Oldenelermarke. Rond 1850 stond de baksteenproductie bij Zwolle op zijn hoogtepunt. Zo'n dertig jaar later begon de neergang en vanaf 1910 verdween het ene bedrijf na het andere.

In de buurtschap Schelle staat nog steeds het Huize Schellerberg (RM), dat al wordt genoemd in 1379. Dit huis is lange tijd bewoond geweest door opeenvolgende Zwolse burgemeesters. In de vijftiger jaren van de 20ste eeuw was het landgoed inmiddels in verval geraakt. Zelfs dreigde het in het kader van de Zwolse stadsuitbreidingen te verdwijnen. Tegenwoordig heeft Huize Schellerberg een beschermde status. In de omgeving van dit landgoed concentreren zich enkele historische boerderijen. Aan de Bosweg 9-11 staat hier bovendien de voormalige Openbare (later Christelijke) School van Schelle.

afb. 41 Huize Schellerberg. Van dit goed in de buurtschap Schelle wordt al melding gemaakt in 1379.

Ittersum

Zoals in Schelle het Huize Schellerberg en in Oldeneel het Huize Oldeneel van grote betekenis was voor de ontwikkeling van deze buurtschappen, zo was dat in Ittersum het Huize Ittersum. Dit vroegere landhuis is nog steeds te vinden aan de Nieuwe Deventerweg, op de hoek van de Oldeneelallee. Het huidige gebouw dateert uit het midden van de 19de eeuw, en is gebouwd in opdracht van de familie Cnopius. Maar zoals op historisch kaartmateriaal is te zien, was er al eerder een indrukwekkend buitenhuis. De familie Cnopius bezat ook de even verderop gelegen boerderij De Oude Mars die later aan de eigenaars van het Huis Zandhove is verkocht.

Vanaf de vroege 20ste eeuw raakte Huize Ittersum langzaam in verval. Nadat het in 1947 was verkocht, was er jarenlang een particulier rusthuis gevestigd (Huize Allegonda). Nadat het in 1969 opnieuw was verkocht, werd Huize Ittersum een kantoorpand. Nu dient het als regiokantoor voor KWS Wegenbouw.

In het prestedelijke Ittersum waren diverse verspreide boerderijen te vinden. Ze lagen vooral langs de straatweg naar Deventer – de huidige Nieuwe Deventerweg – en langs het tracé van de Schellerallee en de Schellerbergweg. Enkele boerderijen zijn hier nog steeds te vinden.

Verder werd hierboven al boerderij De Oude Mars genoemd. Hiervan dateert het huidige complex aan De Mars 19 uit 1938, toen door de bekende Zwolse architect P.A. Lankhorst in opdracht van de eigenaar van het nabijgelegen Zandhove ter vervanging van de bestaande boerderij een nieuwe hoeve is gebouwd. Dit aan de rand van de bebouwde kom gelegen complex (RM) valt op door zijn ruime opzet, als een gesloten hoeve met een binnenhof en inrijpoorten. Karakteristiek is

bovendien de gesloten ruimte voor mestopslag. De voorgaande boerderij bestond in ieder geval reeds in 1888. Op dit moment wordt in de omgeving van de boerderij het villaparkje De Oude Mars ontwikkeld.

Een ander markant bouwwerk is het voormalige lagere schooltje van Ittersum aan de Nieuwe Deventerstraatweg 158-164. Dit schooltje stond ook wel bekend als de 'school van meester Essenburg'.

Van de vele historische herbergen en pleisterplaatsen in het gebied resteert het markante complex van De Bierton aan de Schellerbergweg. Tegenwoordig is hier een discotheek en partycentrum gevestigd, maar dit historische complex is bijvoorbeeld al te zien op de topografische kaart van 1866. De Bierton ligt op de plek waar de Zandwetering en de Steenwetering elkaar raken.

Aan doorgaande wegen als de Oude Deventerstraatweg, de Nieuwe Deventerweg en de Zwarteweg kwamen vooral in de loop van de 20ste eeuw steeds meer middenstanders te zitten, waardoor er behalve woonhuizen ook een concentratie was van allerlei buurtwinkels. Tegelijk groeide er vooral tijdens het interbellum het woningbestand; de beter gesitueerde werknemers van het spoor die tot dan toe gewoonlijk op Assendorp woonden, kwamen richting Schelle en Ittersum. Zelfs ontwikkelde zich hier enige villabouw, zoals nog steeds kan worden gezien aan de Oude Deventerstraatweg en de Grenslaan (voormalige Verbindingsweg).

Tenslotte, aan de Van Laersweg zijn nog steeds de zogeheten 'overtuinen' te vinden. Ze horen bij de aan de andere kant van de straat gelegen vroeg 20ste-eeuwse woonhuizen en behoorden tot de laatste bezittingen van de Ittersummer marke. Pas na de oorlog zijn ze overgegaan – tot aan die tijd had de marke als bestuurlijk orgaan nog een slapend bestaan geleid.

afb. 42 Huize Ittersum op de hoek van de Nieuwe Deventerweg en de Oldeneelallee, tegenwoordig regiokantoor van KWS Wegenbouw.

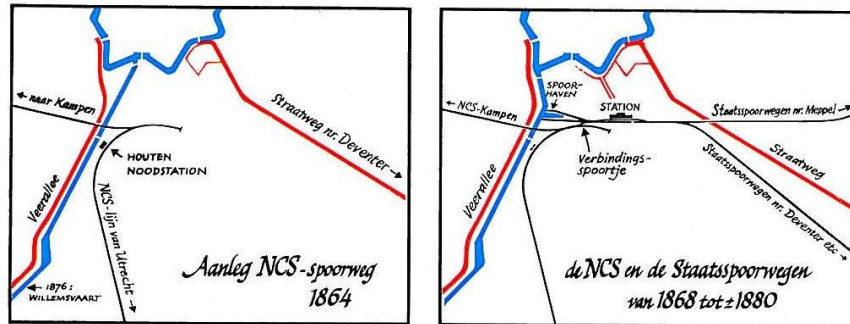
Aanleg van het spoor

Van grote betekenis voor het onderzoeksgebied was de aanleg van de spoorlijnen. In de tweede helft van de 19de eeuw ontwikkelde Zwolle zich in rap tempo tot een belangrijke provinciestad met een druk spoorknooppunt, nieuwe bedrijvigheid en een sterk groeiend bevolkingsaantal. Rondom de binnenstad werd druk gebouwd aan nieuwe woonbuurten en er werden allerlei voorzieningen gerealiseerd, zoals grote scholen, ziekenhuizen, en stationsgebouwen.

Tegen deze achtergrond lag het voor de hand dat de stad ook zou worden aangesloten op het spoorwegnet. Zo werd in 1864 de spoorlijn Utrecht-Hattum doorgetrokken naar Zwolle, waarbij het spoor over de nieuw aangelegde spoorbrug over de IJssel kwam te liggen. Twee jaar later werd de spoorlijn Zwolle-Deventer in gebruik genomen, een dwars door Ittersum lopend tracé. Eertijds kruiste deze lijn nog de Zwarteweg, om vervolgens door te lopen richting Harculo. In 1880 is de situatie veranderd en is het spoor meer naar het oosten komen te liggen (parallel aan de tegenwoordige Vrouwenlaan en Burg. De Vos van

Steenwijklaan). Nog lange tijd bleef het vroegere tracé in de omgeving van de Grenslaan, de Zwarteweg en de Oude Deventerstraatweg (Schellerdriehoek) zichtbaar.

afb. 43 en 44 Ontwikkeling van de spoorwegen in Zwolle tussen 1864 en ca.1900 (illustratie uit Ach lieve tijd, 1980)

afb. 45 De Van Laersweg met de 'overtuinen' in 1965 (Inklaar 2010, 15).

3.3 Grote veranderingen in de 20ste eeuw

De eerste helft van de 20ste eeuw

Na 1900 zette de snelle groei van Zwolle nog sneller door. De toenemende bedrijvigheid, de vele onderwijs- en zorginstellingen en het groeiende ambtelijke apparaat zorgden voor een toestroom van nieuwe bewoners uit vooral de arbeiders- en middenstandsklassen. Voor hen werden op diverse locaties buiten de stadskern, zoals in Assendorp en Pierik woningen gebouwd door particuliere bouwondernemers en woningbouwverenigingen. Dat gebeurde bijvoorbeeld in de Diezerpoort. Voor de middenstandsklasse werden hier verspreid kleine complexen geschakelde woningen gebouwd. Vooral de nieuwe wijk Wipstrik zou zich in het interbellum ontwikkelen tot een geliefde middenstandswijk, waarbij vooral de voorname Wipstrikerallee gereserveerd werd voor de duurdere huizen.

In de jaren dertig werd in en rond Zwolle druk gewerkt aan nieuwe infrastructuur, mede in het kader van het Rijkswegenplan. Er werd een begin gemaakt met de aanleg van een stadsring, waarvan de Ceintuurbaan aan de oostzijde van de stad een belangrijk onderdeel is. De ring zorgde ervoor dat het sterk toenemende doorgaande verkeer niet lager door de bebouwde kom van Zwolle hoefde. Dit betekende een flinke ontlasting voor het verkeer in de woonwijken en het drukke singelgebied.

afb. 46 en 47 Links detail structuurplankaart “Uitbreidingsplan in hoofdzaak voor de gemeente Zwolle” van Dudok, 1949 (uit: *S.J. van Embden*, Rotterdam 1996, p. 196). Rechts detail van de Structuurschets voor Zwolle door ir. S.J. van Embden, voltooid in 1954 (uit:

S.J. van Embden, Rotterdam 1996, p. 197).

Midden jaren dertig werden de plannen concreet voor de aanleg van de nieuwe Rijksweg A28, die ook onderdeel van de ring zou gaan vormen. De weg kwam kort voor de Tweede Wereldoorlog grotendeels af, maar vooral na de oorlog werden nog veel verbeteringen doorgevoerd. In de jaren vijftig en zestig is de ring uitgebreid door de nieuwe wijken ten noorden van Zwolle en in zuidelijke richting (IJsselallee). De A28 werd gepromoveerd tot snelweg.

3.4 Na de Tweede Wereldoorlog

Naoorlogse structuurplannen

Tot de tweede Wereldoorlog was Assendorp-Pierik de belangrijkste uitbreiding van Zwolle geweest. Na WOII werd ingezet op een meer omvattend uitbreidingsplan. De bekende architect-stedenbouwkundige W.M. Dudok werd gevraagd om een plan voor Zwolle te ontwerpen. In de jaren 1948-1953 maakte hij een structuurplan, waarin onder meer een stadsuitbreiding was voorzien aan de zuidzijde van de spoorbaan. Aan de noordzijde zou het stadsgebied eindigen bij de A28 en langs de Ceintuurbaan aan de oostzijde werd een brede strook grond gereserveerd voor bedrijvigheid en andere voorzieningen. De wijk Diezerpoort werd voor een deel naar de plannen van Dudok ingevuld, onder meer met de bebouwing langs de Meppelerstraatweg en het grote complex van de Philips condensatorenfabriek op het nieuw aangelegde industrieterrein langs de Ceintuurbaan (1953).

Dudoks totaalplan opzij geschoven

Het structuurplan voor geheel Zwolle, dat in 1953 is gepresenteerd, viel slecht bij het gemeentebestuur. Men vond het voorstel voor de uitbreidingen in zuidelijke richting niet realistisch en er ontstonden conflicten met Dudok. Zo werd uiteindelijk prof. S.J. van Embden ingehuurd als stedenbouwkundige om een nieuwe visie te ontwikkelen op de toekomst van Zwolle. Het nieuwe ontwerp werd in 1955 gepresenteerd en voorzag in grootschalige uitbreidingen in noord- en noordwestelijke richting. Dit leidde onder meer tot de ontwikkeling van de wijken Holtenbroek en Aa-landen, ten noorden van de A28.

Ontwikkeling van Zwolle-Zuid

Van Embdens plannen voor de zuidwaartse uitbreidingen voorzagen in een afronding langs de noordzijde van Assendorp, aansluitende op de nieuw geprojecteerde Wethouder Alferinkweg en het nieuwe stadspark De Wezenlanden. Het betreft hier het gebied ten noorden van het oude Assendorp-Pierik. Het park De Wezenlanden ging hier een brede groenstrook vormen, nagenoeg tot aan de oude binnenstad reikende. In de jaren vijftig verrezen langs de zuidzijde van het park grote schoolgebouwen, afgewisseld door enkele woningbouwcomplexen en door het nieuwe Provinciehuis.

De plannen voor de uitbreidingen ten zuiden van de spoorbaan, liggen ingebed binnen het rijksbeleid voor de ruimtelijke ordening. Door de in de jaren zestig op gang gekomen welvaartsgroei en de daarmee gepaard gaande sociale veranderingen was er een grote woningbehoefte en -productie. Om een rechtvaardige spreiding te bevorderen en te voorkomen dat de grote steden tezeer zouden groeien, werden door de rijksoverheid groeigemeenten aangewezen. Ze werden onverdeeld in groeisteden en groeikernen.

De basis voor dit beleid was de Tweede Nota voor de Ruimtelijke Ordening uit 1966, waarbij is uitgegaan van een totale bevolking van 20 miljoen inwoners in het jaar 2000. Tussen 1973 en 1983 kwam in fasen een derde nota tot stand, om aan te sluiten bij de inmiddels weer gewijzigde prognoses die juist uitgingen van 17 miljoen inwoners in 2000. Belangrijk was bovendien de vergrote mobiliteit door het rap toenemende autobezit. Voor veel mensen bood dit de gelegenheid om weg te trekken uit de binnensteden en een nieuwbouwwoning buiten de stad in gebruik te nemen. Vooral de dorpen profiteerden van deze trek uit de stad.

De ontwikkeling van Zwolle-Zuid past binnen dit beeld. In 1976 werd Zwolle in de Derde Nota Ruimtelijke Ordening aangewezen als een groeistad. Reeds in 1966 had Van Embden aan B&W meegedeeld: 'Thans is het moment gekomen om aandacht te gaan besteden aan een komende zuidelijke uitbreiding van de stad.' Weliswaar vormde de spoorbaan een hindernis, maar net als bij de rijksweg 28 in het noorden was daar wel een mouw aan te passen. Het zou evenwel nog tot de jaren zeventig duren voordat het projectbureau Zwolle-Zuid een ontwerp zou maken voor drie nieuwe woonbuurten: Gerenbroek, Gerenlanden en Ittersumerlanden.

De eerste woonbuurten in Zuid

De Staatsliedenbuurt in Ittersum vormt de vroegste uitbreidingsbuurt in Zuid en

kwam in de vroege jaren 1960 tot stand, nog op initiatief van de gemeente Zwollerkerkspel. Een orthogonale aanleg met strokenbouw en tamelijk traditionalistische architectuur zet hier de toon. Hierna volgden Ittersumerlanden, Gerenbroek en Gerenlanden. In hun opzet zijn deze buurten karakteristiek voor de vernieuwende ideeën in de jaren zeventig, toen 'de menselijke maat, intimiteit en geborgenheid' het uitgangspunt vormden. Er bestond een sterke behoefte aan 'de gezelligheid van met z'n allen rond de barbecue in je eigen beschermde buurtje.'

afb. 48 en 49 Bovenaan de De Savornin-Lohmanstraat in de Staatsliedenbuurt. Onderaan de Munterkamp in de Gerenlanden. Deze grachtenpanden uit 1978-1980 zijn ontworpen door G.J. van den Belt.

De aan het Structuralisme verwante opzet van deze buurten wordt dan ook vooral bepaald door een zogeheten bloemkoolstructuur met woonerven, autoluwe straatjes en centrale groenplekken. Dit laatste is bijvoorbeeld te zien op het kruispunt van de Oldeneelallee en de Nieuwe Deventerweg, die voor de hoofdontsluiting van de de buurtjes zorgen. Groen en bebouwing dienden zoveel mogelijk in elkaar te grijpen. Verder was er veel aandacht voor het fiets- en voetgangersverkeer, en het openbaar vervoer. Hiervoor werden directe verbindingen met de binnenstad gerealiseerd, met tunnels onder het spoor (Van Karnebeektunnel en Hortensiatunnel). Weliswaar was aanvankelijk nog gedacht aan een brede en voor auto's bestemde weg die de wijk met het over het spoor gelegen Assendorp zou verbinden, maar dit stuitte op massaal verzet. Er kwam een heldere verkeershiërarchie, uitgaande van wijkstraten, buurtstraten, woonstraten en woonpaden.

Karakteristiek is verder de speelse eenheid tussen de in deze buurten gerealiseerde bebouwing en de waterstructuren. Het ruimtelijke beeld wordt in sterke mate bepaald door langs de achtertuinen van de huizen liggende waterstromen (weteringen), maar ook door 'stadsgrachten' waarlangs zich gevarieerde gevelwanden bevinden. Ook in deze opzet is aangesloten bij de stedenbouwkundige uitgangspunten in de zeventiger jaren. In plaats van de strokenverkaveling uit de voorgaande periode, zijn er nu woonerven met woonblokken die een continu lint vormen dat tegelijk met het water op een speelse manier door de wijk meandert.

afb. 50 Topografische kaart 1954 (watwaswaar). Langs de Zwarteweg, de Oude Deventerstraatweg en de Nieuwe Deventerweg is toenemende verdichting te zien, maar de omgeving van deze straten wordt nog gekenmerkt door een landelijk karakter.

afb. 51 Topografische kaart 1975 (watwaswaar). De onderaan op de kaart zichtbare Staatsliedenbuurt kwam in de eerste helft van de jaren 1960 tot stand, nog in de periode van het Zwollerkerspel. Karakteristiek is de orthogonale aanleg met strokenbouw. In de zeventiger en tachtiger jaren zijn de Ittersumerlanden, het Gerenbroek en de Gerenlanden aangelegd. Hier is de zogeheten 'bloemkoolstructuur' toegepast, met autoluwe en intieme woonerven.

Oldenelerlanden, Ittersumerbroek en Oldenbroek

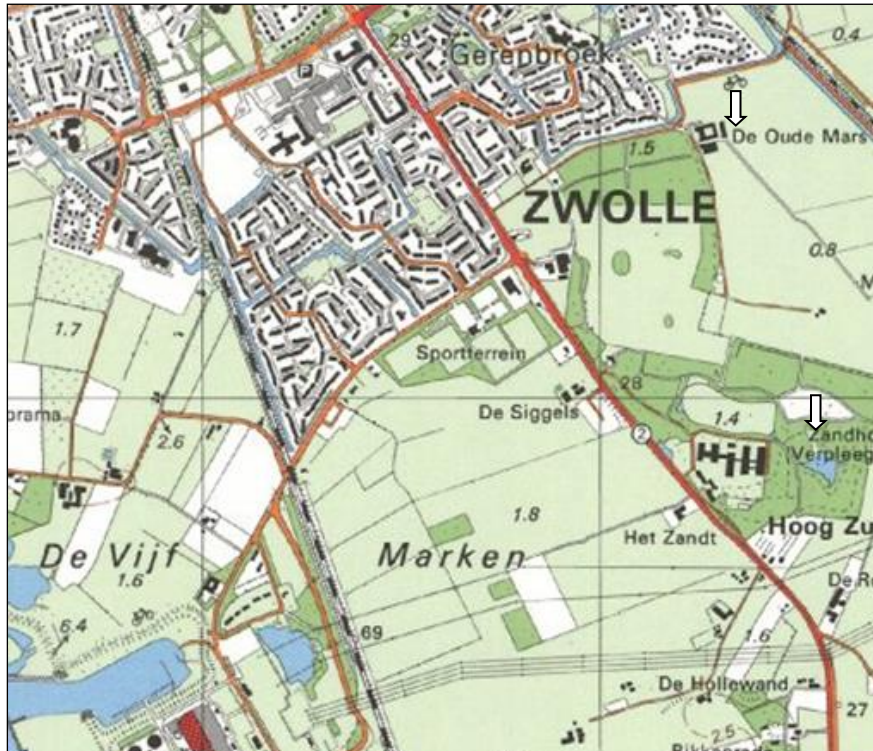
Uit de tachtiger en vroege negentiger jaren dateren de deelplannen voor de verdere ontwikkeling van Zuid. Hier is uitgegaan van duidelijke hoofdroutes en strakke vormen. Zo kwam er in de Oldenelerlanden een lange as (de centraal gelegen Provincieroute met de Gouverneurslaan en de Burg. De Vos van Steenwijklaan) die op de Peperbus in de binnenstad is gericht. Ondanks het gegeven dat de wijk door de aanwezigheid van de spoorbaan wordt gescheiden van de oude stad, is er daardoor toch een grotere mogelijkheid tot oriëntatie, een verschil ten opzichte van de eerdere buurten met hun woonerven.

Net als eerder vormde de groencomponent er een belangrijk uitgangspunt. Bestaande landschappelijke structuren werden gehandhaafd en markante landschappelijke elementen kregen een plek in het ontwerp. Ook ditmaal werd daarbij een belangrijke rol toebedeeld aan speelse waterstructuren. Op deze manier konden de kernen van de drie oude buurtschappen Oldeneel, Schelle en Ittersum herkenbaar blijven. Een aantal boerderijen maar bijvoorbeeld ook de buitenplaats Schellerberg bleef behouden en is ingebed in de nieuwe wijk.

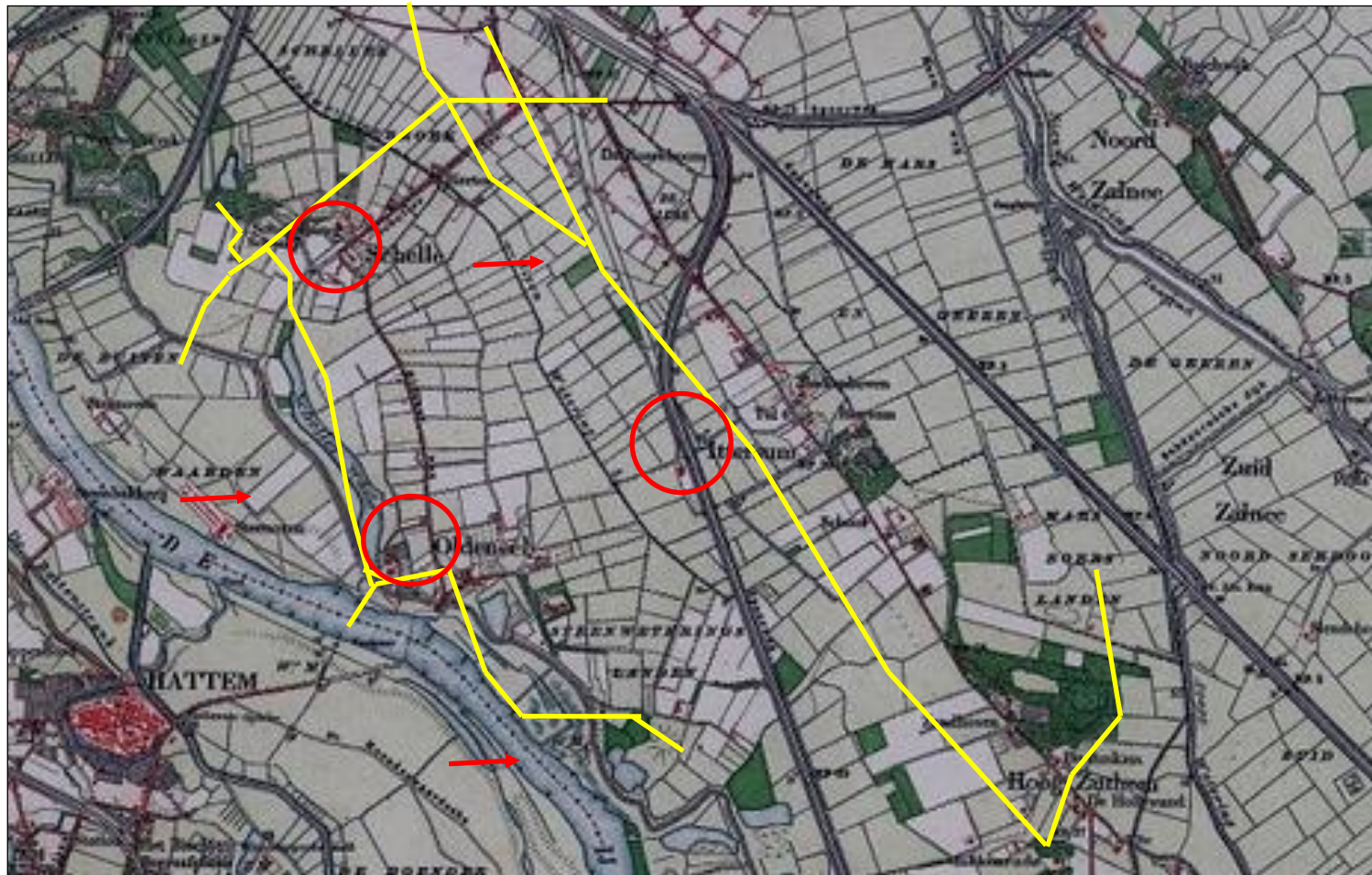
afb. 52 De Democratenlaan in de Ittersumerlanden laat zien hoe groen en water in de

stedenbouwkundige planning van de wijk zijn opgenomen en bepalend zijn voor het ruimtelijke beeld.

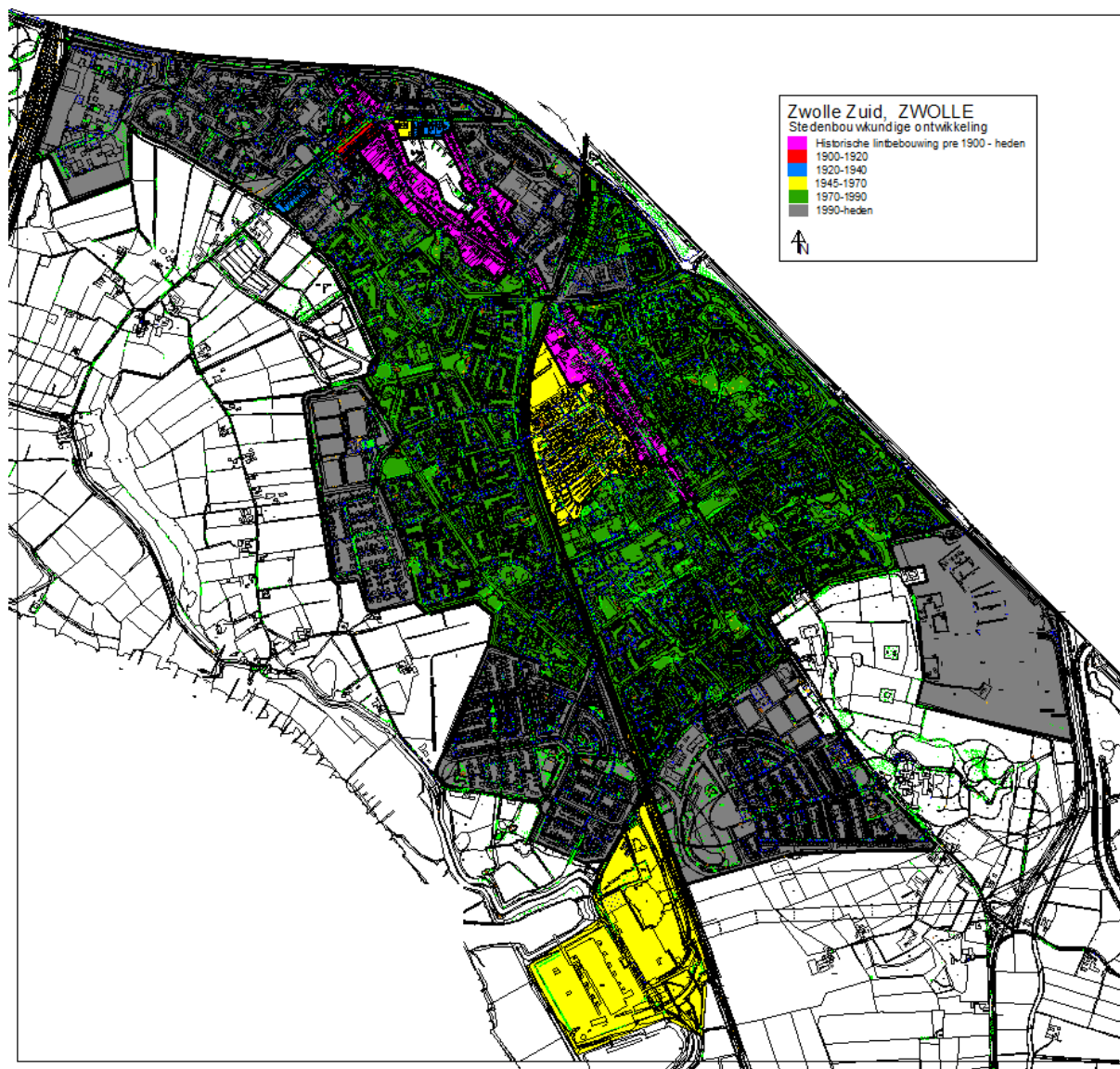

afb. 53 Topografische kaart 1991 (watwaswaar). De stadsuitbreidingen in zuidelijke

richting zijn inmiddels opgerukt tot aan de IJsselcentraleweg. In de late 20ste eeuw is ook het ten zuiden hiervan gelegen Ittersumerbroek ontwikkeld. Rechts op deze uitsnede zijn boerderij De Oude Mars en het vroegere landhuis Zandhove te zien.

afb. 54 Kaart uit 1897 (watwaswaar). In geel de belangrijkste oude verbingsstructuren. In het midden de Oude Deventerstraatweg, Nieuwe Deventerweg en Hollewandsweg. Bovenaan kruist de Grenslaan de Oude Deventerweg en de Zwarteweg/Schellerweg, om richting Schelle te leiden naar de Schellerallee, Schellerbergweg en Schellerenkweg. Bij Schelle de Bosweg en de Kleine Veerweg. Bij Oldeneel de Oldeneelweg. Rechtsonder de Wijheseweg. De pijlen wijzen op de Scheller- en IJsseldijk. In het midden de spoorlijn Zwolle-Deventer (1866). De bovenste pijl wijst hier op het oude tracé van deze lijn, dat hier tot 1880 over de Schellerdriehoek liep. Langs de doorgaande wegen bleven elementen van de historische verkavelingsstructuren herkenbaar.

afb. 55 Het historische ontwikkelingsproces van Zwolle Zuid.

4 QUICKSCAN CULTUURHISTORISCHE KWALITEIT

4.1 Cultuurhistorische waarden: algemene omschrijving

Rijke historie

Het onderzoeksgebied ligt langs de zuidflank van de bebouwde kom van Zwolle, in de bocht van de IJssel. Het huidige beeld wordt vooral bepaald door de grootschalige ruimtelijke ontwikkelingen uit de afgelopen 50 jaar, die samenhangen met de sprong naar het zuiden die de stad in deze periode heeft gemaakt. Het grootschalige verstedelijkingsproces ging deels ten koste van het open landschap en omvatte grote delen van de vroegere gemeente Zwollerkerispel.

In het verstedelijkte deel van het onderzoeksgebied is de agrarische voorgeschiedenis niet helemaal uitgewist. Met name het noordelijke deel, en dan vooral de buurt rond de Schellerdriehoek is een bijzondere herinnering aan de prestedelijke periode van het gebied: een gebied met een uitgesproken dorps karakter, met tussen de lintbebouwing langs Oude Deventerweg en Zwarteweg veel relictten van de oude agrarische bebouwing, ruime erven, resten van de oude verkavelingen en een groot groen binnengebied (de Schellerdriehoek). Verder bevinden zich in Zuid relictten van oude buitens: Huize Ittersum en het Huis Zandhove, respectievelijk aan de Nieuwe Deventerweg en aan de Hollewandsweg. Ook bleven enkele verspreide boerderijen behouden. Verder zijn het vooral de infrastructurele elementen van voor de verstedelijking die herkenbaar zijn gebleven. Voor een groot deel zijn dit nog steeds belangrijke verbindingen in het gebied, zowel intern als naar buiten toe. Ze vertegenwoordigen een hoge ouderdom, in het bijzonder de Oude Deventerstraatweg en de Nieuwe Deventerweg, maar bijvoorbeeld ook de Schellerallee.

Grofweg de westelijke helft van het onderzoeksgebied heeft nog steeds een landelijk karakter. In de bocht van de IJsselallee bieden de uiterwaarden en graslanden tezamen met de oude buurtschappen Oldeneel en Schelle ook nu nog een authentiek beeld met agrarische artefacten, slingerende dijken en door wilgen omzoomde wegen.

Het onderzoeksgebied heeft belangrijke historische betekenis, enerzijds door het deels bewaard gebleven landelijke gebied en anderzijds vanwege de complexe en gelaagde ontwikkelingsgeschiedenis, die nauw verbonden is met die van de stad Zwolle en het omringende platteland en de ontwikkeling van de infrastructuur in deze regio.

Uiteraard is die historische gelaagdheid vooral in het niet verstedelijkte deel van het gebied het beste herkenbaar. In het verstedelijkte deel – dat voor een groot deel samenvalt met de oude buurtschap Ittersum – bepalen de ontwikkelingen uit het laatste kwart van de 20ste eeuw het ruimtelijke beeld. De verschillende woonbuurten vertellen hier het verhaal van de bouw- en stedenbouwkundige ontwikkelingen die karakteristiek zijn voor deze periode.

4.2 Historische ruimtelijke structuren

Het onderzoeksgebied heeft met name in het westelijke en nog door het open landschap gekenmerkte deel grote historische betekenis, omdat hier nog een goed beeld kan worden verkregen van de ontwikkelingsgeschiedenis van dit door de IJssel, de waterhuishouding en de agrarische activiteiten in de buurtschappen Schelle en Oldeneel bepaalde gebied. In het oostelijke deel van het onderzoeksgebied heeft vooral de late 20ste eeuw de meeste sporen nagelaten en is het onderliggende agrarische landschap op enkele locaties vrijwel volledig uitgewist. Toch vertellen de bewaard gebleven prestedelijke bindingsstructuren en enkele verspreide relictten ook hier nog het verhaal van de eeuwenoude ontwikkelingsgeschiedenis. Bovendien wordt hier een interessant beeld gegeven van de recente uitbreiding van Zwolle en de daarmee samenhangende stedenbouwkundige processen. Bij de waardenbepaling van de historische structuren betreft het die aanwezige c.q. zichtbare en nog goed herkenbare structuren, die kenmerkend zijn voor de perioden waarin ze zijn ontstaan, dan wel voor een specifieke ontwikkeling binnen de wijk (functie).

De belangrijkste historische ruimtelijke structuren zijn:

Uit de periode voor 1900

- Het tracé van de Grenslaar (in het verleden de Verbindingsweg), een oude oost-westverbinding in aansluiting op de Schellerallee;
- Het tracé van de Schellerallee, met in het verlengde daarvan de Schellerbergweg, als belangrijke prestedelijke uitvalsweg in de richting van de oude buurtschap Schelle. Voorbij Schelle wordt dit tracé in de richting van de IJsselbocht voortgezet door de Schellerenkweg;
- De Kleine Veerweg en de Oldeneelweg als prestedelijke verbidingsstructuren tussen Schelle en Oldeneel;
- De onlosmakelijk met de IJssel verbonden IJsseldijk en Schellerdijk;
- De Oude Deventerstraatweg en de in het verlengde hiervan gelegen Nieuwe Deventerweg. Dit tracé leidde vanuit Zwolle naar de buurschap Ittersum. In het verlengde van de Nieuwe Deventerweg wordt dit tracé voortgezet door de Hollewandsweg, met daarlangs onder meer het oude landgoed Zandhove;
- De parallel aan de Oude Deventerstraatweg gelegen Zwarteweg; vanuit de stad gezien vormt de Zwarteweg het verlengde van het eveneens prestedelijke tracé van de Schellerweg;

Na 1900

- Van rond 1900 dateert de Van Laersweg, met de hier aan de overzijde van de vroeg 20ste-eeuwse bebouwing gelegen zogeheten 'overtuinen';
- De stedenbouwkundige structuur van de jaren '70 buurtjes in de Gerenlanden.

De overige wegen in het plangebied hebben een lage of geen cultuurhistorische waarde.

De **historische gelaagdheid** uit zich onder meer in de aanwezigheid van interessante ruimtelijke structuren en ensembles met cultuurhistorische waarde. Tezamen vertellen deze ensembles het verhaal van het onderzoeksgebied. Er zijn diverse historische ensembles, in het bijzonder in de vorm van de prestedelijke verbidingsstructuren met daarlangs gelegen lintbebouwing. Alhoewel de oudste lintbebouwing in de loop van de tijd nogal wat veranderingen onderging, waardoor de hoofdvormen en detaillering deels ingrijpend zijn gewijzigd, gaat aan een tracé als de Schellerweg de oudste bebouwing terug op een 18de-eeuwse oorsprong. Vooral aan de Nieuwe Deventerweg en aan de Grenslaar bleef de uit het interbellum daterende bebouwing redelijk gaaf behouden. Het gaat om de volgende waardevolle ensembles:

- **Bosweg e.o. (Schelle)** Bij de aansluiting van de Bosweg op de Kleine Veerweg en de Schellerbergweg bevindt zich een markant historisch ensemble, waartoe ook het oude landgoed met bijbehorende bebouwing en tuinaanleg van het Huize Schellerberg behoort. Verder zijn er enkele oude boerderijtjes (Bosweg 3 en 5-7, Kleine Veerweg 4) en het vroeg 20ste-eeuwse vroegere dorpsschooltje van Schelle (nrs. 9-11). Dit historische ensemble markeert vlakbij de Zandwetering de randzone van het buitengebied.
- **Oldeneel.** De oude buurtschap Oldeneel maakt nog steeds deel uit van het landelijke gebied in de IJsselbocht. Waar de Oldeneelweg, de Kleine Veerweg en de Schellerdijk op elkaar aansluiten bevindt zich een markant cluster met enkele waardevolle historische boerderijen. Langs de oude wegen in het open agrarisch gebied bevinden zich tal van boerenerven, deels nog met historische bebouwing (boerderijen met bijgebouwen).

- **Oude Deventerstraatweg, Grenslaen en Schellerweg / Zwarteweg, met de Schellerdriehoek, Vrouwenlaan.** Hiervan is de Oude Deventerstraatweg een prestedelijke uitvalsweg, als het meest noordelijke deel van de straatweg richting Deventer. Karakteristiek is hier de zware laanbeplanting aan weerskanten van de weg, met aan één zijde van de straat nog een sloot, alsmede lintbebouwing die in verschillende perioden tot stand is gekomen. Zo bevindt zich aan de westzijde deels nog vroeg 20ste-eeuwse bebouwing, maar komen er ook middenstandswoningen uit het interbellum voor. Bovendien is er nog een enkel boerderijtje te vinden. Deze straat geeft dan ook nog een goed van de periode dat dit historische lint als een kaarsrechte bebouwingsstrook door het landelijke gebied liep. De in het verleden als de Verbindingsweg bekend staande Grenslaen wordt onder meer gekenmerkt door monumentale en uit linden bestaande laanbeplanting uit de prestedelijke periode. Aan de zuidzijde verwijzen de middenstandswoningen uit het interbellum naar de periode dat zich hier steeds meer beter gesitueerde werknemers van de spoorwerkplaatsen vestigden, die tot dan toe gewoonlijk in Assendorp woonden. De woningen worden voorafgegaan door een sloot, kenmerkend voor de historische waterhuishouding in het gebied. Tot de verlegging van de spoorlijn richting Deventer (1880) werd de Grenslaen doorsneden door het spoor. De Zwarteweg ligt parallel aan de Oude Deventerstraatweg, en maakt eveneens deel uit van de prestedelijke verbindingstructuren. De aan weerskanten van de straat gelegen lintbebouwing is karakteristiek voor de ontwikkelingen in de 20ste eeuw toen hier steeds meer verdichting optrad. Verspreid zijn er nog enkele boerderijen te vinden. Tot 1880 werd ook de Zwarteweg doorkruist door het noordelijke tracé van de spoorlijn Zwolle-Deventer.
- Vanuit de stad markeert de Schellerweg als oude uitvalsweg de overgang naar de vroegere buurtschap Schelle. De laanbeplanting is hier van tamelijk recente datum. Aan weerskanten van de straat bleef de oude in hoofdzaak laat 19de- en vroeg 20ste-eeuwse bebouwing gehandhaafd, waaronder zelfs nog een enkel pand met een 18de-eeuwse oorsprong. In hoofdvorm en detaillering is het merendeel van de bebouwing ingrijpend gewijzigd, maar voor het ruimtelijke beeld van de Schellerweg is het uit aaneengesloten lintbebouwing bestaande ensemble van wezenlijk belang.

Bij het knooppunt van de Oude Deventerstraatweg, de Nieuwe Deventerweg en de Zwarteweg bleef een markant en in het oog vallend ensemble van twee historische boerderijen behouden (Vrouwenlaan 175-177). Ze ondergingen diverse detailwijzigingen, maar bieden nog steeds een redelijk authentiek beeld.

De ensemblewaarde van deze straten wordt versterkt doordat ze alledrie de groenzone van de Schellerdriehoek omsluiten. Als weide- en grasland vormt deze zone eveneens een waardevol relict uit de prestedelijke periode.

- **Van Laersweg.** Karakteristieke parallelweg van de Schellerallee, met aan de zuidzijde aaneengesloten vroeg 20ste-eeuwse bebouwing, waartegenover zich de zogeheten 'overtuinen' bevinden. Deze tuinen vormden de laatste bezittingen van de oude Ittersumermarke. Ze grenzen aan het tracé van de Schellerallee waar zich zware laanbeplanting bevindt. Markant historisch ensemble.
- **Nieuwe Deventerweg.** Als de oude straatweg van Zwolle in de richting van Deventer (in het verlengde van de Oude Deventerstraatweg) wordt de **Nieuwe Deventerweg** nog steeds voor een belangrijk deel gekenmerkt door lintbebouwing met vrijstaande woonhuizen en middenstandswoningen uit het interbellum. Zowel in de hoofdvormen als de detaillering zijn ze in het algemeen vrij gaaf behouden gebleven, waardoor er zeker in het straatgedeelte tussen de Ittersumallee en de Oldeneelallee nog een vrij authentiek beeld bestaat. De langs beide ventwegen in groenstroken opgenomen laanbeplanting is van jongere datum, maar borduurt voort op een historische situatie en is net als de lintbebouwing van belang voor het ruimtelijke beeld van deze weg. Hier en der bleef een enkele historische boerderij bewaard, waaronder De Handschoen op nr. 103. Op nr. 99 het Huis Berkenhove en op de hoek van de Oldeneelallee het Huize Ittersum (nr. 129). Laatstgenoemd object bevindt zich op een terrein met een deels nog historische tuinaanleg, met een vijver, bosschages en bomenreeksen. Een ander in het oog vallend historisch bouwwerk is het oude dorpschooltje van de buurtschap Ittersum op de nrs. 158-164. In het verlengde van de Nieuwe Deventerweg maakt ook de Hollewandsweg deel uit van de oude uitvalsweg richting Deventer. Hier bleef de oude en zware

laanbeplanting (zomereiken) voor een deel bewaard, in het bijzonder bij het vroegere landgoed Zandhove. Weliswaar is dit landgoed omgevormd tot een instellingsterrein met tamelijk recente bebouwing, maar vanaf de openbare weg neemt het oude landhuis nog steeds een markante en in het oog vallende positie in. Ook de historische tuinaanleg met een vijver en bomengroepen is nog goed herkenbaar. Zandhove ligt aan de rand van het landelijke gebied (Hoog-Zuthem), met in de onmiddellijke nabijheid bovendien nog steeds enige markante historische bebouwing (Hollewandsweg 14-16, 18, 20, 23, 25-27).

- **Schellerallee en Schellerbergweg.** Met de Schellerbergweg vormt de Schellerallee de uitvalsweg die in westelijke richting naar Schelle en de IJssel- en Schellerdijk loopt. Dit oude tracé markeert nog steeds op een heldere manier de overgang van de bebouwde kom naar het landelijke gebied. De aaneengesloten vroeg 20ste-eeuwse (maar in de hoofdvormen en de details gewijzigde) bebouwing aan de noordzijde van de Schellerallee vormt tezamen met de zware laanbeplanting aan deze straat een markant historisch ensemble. De betekenis van dit ensemble wordt versterkt door de ligging parallel aan de Van Laersweg. In het verlengde van de Schellerallee bevindt zich langs de zuidzijde van de Schellerbergweg nog een markante strook met redelijk gaaf bewaard gebleven vrijstaande woningen uit het interbellum. In combinatie met de hierlangs lopende strook en de zware laanbeplanting wordt op een herkenbare wijze verwezen naar de prestedelijke periode. Iets verderop – langs het water van de Zand- en de Steenwetering – staat het historische complex van de oude herberg De Bierton.

Behalve de prestedelijke structuren geven ook de naoorlogse uitbreidingswijken in Zuid een interessant beeld van de historische gelaagdheid van het onderzoeksgebied. Vooral in de in de jaren 1970 ontwikkelde wijkdelen bevinden zich enkele interessante stedenbouwkundige ensembles, waar de wijkaanleg en verkaveling nog steeds een helder beeld geven van de stedenbouwkundige uitgangspunten rond 1975-1980 ('bloemkoolstructuren'). Ook de speelse opzet met een levendige en afwisselende combinatie van waterpartijen en stadsgrachten, maakt deel uit van de waardevolle karakteristiek van de wijkaanleg. Van een bijzondere betekenis zijn de volgende opmerkelijke ensembles:

- Een opmerkelijk ensemble dat deel uitmaakt van de Gerenlanden is het complex woningen aan de **Gruitmeesterslaan 150-160, Mulertkamp 18-42, 19-25, 31-67, Munterkamp 1-69 en Snavel van Emekamp 1-47, 38-90**. De woningen dateren uit 1978-1980 en zijn ontworpen door G.J. van den Belt. Het gaat om eengezinswoningen rond kronkelige woonerven en grachtjes, met het karakter van 'grachtenpanden'. Ze geven een goed beeld van de vernieuwende ideeën over stadsplanning rond 1980, als een reactie op de grootschalige en strakke woonwijken die eerder werden gerealiseerd.
- Een tweede opmerkelijk ensemble uit de verstedelijkingsperiode is te vinden aan de **Scriveriusmate 1-52** (Gerenbroek). Het betreft 47 woningen uit 1979, naar ontwerp van architect Jan Plas van het bureau J. Plas en C.P. Bos. Hij combineerde de houtbouwtraditie uit het Waterland met de nieuwe richtlijnen voor houtskeletbouw, beïnvloed door het Structuralisme. De woningen worden gekenmerkt door een gestapelde opbouw van houten en gemetselde blokken, met schuine dakschilden, en een verspringend karakter.

Historisch opmerkelijke ensembles direct buiten het plangebied:

Grenzend aan het onderzoeksgebied, maar net daarbuiten gelegen, bevinden zich enkele cultuurhistorisch en historisch-stedenbouwkundig waardevolle en interessante ensembles. In hun betekenis sluiten ze aan bij de historische ontwikkelingen zoals die in het onderzoeksgebied kunnen worden gevolgd;

- *Stockholmstraat*. Deze straat maakt deel uit van het direct ten noorden van de IJsselallee gelegen Hanzeland, en wordt omringd door het Hanzebad en grootschalige woon-, kantoor- en schoolgebouwen. Toch staat hier nog steeds een blok met vroeg 20ste-eeuwse bebouwing zoals die ook even verderop aan de Schellerweg en Schellerallee kan worden aangetroffen. Dit blok vormt evenzeer als aan deze straten een relict uit de prestedelijke periode en markeert de toegang vanuit de vroegere Assendorperlure naar Schelle. Als onderdeel van de ring doorsnijdt de IJsselallee (met de voor fietsers bestemde Schellertunnel) het oude tracé van de Schellerweg;
- *Meest zuidwestelijke deel van de Hollewandsweg*. Direct langs de zuidrand van het plangebied is hier aan de westzijde van de Hollewandsweg een markant ensemble van enkele historische boerderijen te vinden, waaronder de gaaf bewaard gebleven boerderij op nr. 22. Schuin aan de overzijde bevindt zich de juist nog net binnen het onderzoeksgebied gelegen en redelijk gaaf bewaarde boerderij op nr. 27. De agrarische bebouwing is hier karakteristiek voor het ruimtelijke beeld van het nog landelijke gebied van Hoog-Zuthem;

Gebiedsdelen met beperkte of zonder cultuurhistorische waarde

- De overige woonwijken in Zuid.

4.3 Historische bouwkunde

Een deel van de bebouwing in het plangebied heeft cultuurhistorische waarde. Dat wil zeggen dat er sprake is van objecten en ensembles die voldoen aan de volgende criteria:

- Objecten en complexen met architectuurhistorische waarden: d.w.z. met een relatief hoge ontwerp kwaliteit of representatief voor een bepaalde bouwstijl, stroming, bouwperiode of typologie;
- Objecten, complexen en ensembles met een bijzondere stedenbouwkundig-historische of landschappelijke waarde, d.w.z. als onderdelen van bijzondere complexmatige ontwikkelingen door bijvoorbeeld woningbouwcorporaties, particulieren e.d. of vanwege specifieke andere situationele aspecten (bijvoorbeeld markante locaties, focus- en oriëntatiepunten, landmarks);
- Gaafheid, d.w.z. objecten en ensembles die in belangrijke mate ongewijzigd zijn gebleven sinds de bouwtijd of waarbij wijzigingen zeer zorgvuldig zijn aangebracht. Objecten en ensembles die in sterke mate zijn veranderd door het wijzigen van (winkel)puien, daken (dakkapellen, ophogingen, karakteristieke detailleringen, stukken of sausen van de gevels, etc. voldoen niet aan dit criterium;
- Objecten en complexen met een monumentenstatus (rijks- en gemeentelijke monumenten).

Het gaat om de volgende objecten (n.b. in deze lijst zijn ook de door Buro 2 in 2002 geselecteerde boerderijen opgenomen, en de diverse beschermde objecten):

- Bosweg 3
- Bosweg 5-7 (Boerderijeninventarisatie 2002, Buro 2)
- Bosweg 9-11
- Bosweg 15 (boerderij buitenplaats Schellerberg = RM nr. 526286)
- De Mars 9-9a-11
- De Mars 19 (boerderij De Oude Mars = RM nr. 509860)

- Gruitmeesterslaan 150-160
- Hollewandsweg 14-16
- Hollewandsweg 17 (Huize Zandhove = GM nr. ZLG00116)
- bij Hollewandsweg 17-19 (= hekposten Zandhove)
- bij Hollewandsweg 17-19 (= paal bij Zandhove)
- Hollewandsweg 18
- Hollewandsweg 20
- Hollewandsweg 23-23.1
- Hollewandsweg achter 23 (toegangsposten)
- Hollewandsweg 25-27
- Kleine Veerweg 1-3 (Boerderijeninventarisatie 2002, Buro 2)
- Kleine Veerweg 4 (= GM nr. ZLG00120)
- Kleine Veerweg 8
- Kleine Veerweg 12 (Boerderijeninventarisatie 2002, Buro 2)
- Kleine Veerweg 13
- Kleine Veerweg 14 (Boerderijeninventarisatie 2002, Buro 2)
- Kleine Veerweg 16 (Boerderijeninventarisatie 2002, Buro 2)
- Kleine Veerweg 19
- Kleine Veerweg 20 (Boerderijeninventarisatie 2002, Buro 2)
- Kleine Veerweg 22 (Boerderijeninventarisatie 2002, Buro 2)
- Kleine Veerweg 25-25a
- Kleine Veerweg 27
- Kleine Veerweg 31
- Mulertkamp 18-42, 19-25, 31-67
- Munterkamp 1-69
- Nieuwe Deventerweg 7
- Nieuwe Deventerweg 24
- Nieuwe Deventerweg 95
- Nieuwe Deventerweg 99 (Huize Berkenhove)
- Nieuwe Deventerweg 101
- Nieuwe Deventerweg 103 (rest. De Handschoen = RM nr. 41898)
- Nieuwe Deventerweg 129 (Huize Ittersum = RM nr. 41900)

- Nieuwe Deventerweg 158-164 (schooltje)
- Oldeneelweg 1 (= GM nr. ZLG00140)
- Oldeneelweg 4 (= GM nr. ZLG00138)
- Oldeneelweg 4a (= GM nr. ZLG00139)
- Oldeneelweg 7
- Oude Deventerstraatweg 28
- Oude Deventerstraatweg 50-52
- Oude Deventerstraatweg 53
- Oude Deventerstraatweg 78-80, 82-84, 86-88
- Oude Deventerstraatweg 90-92
- Prof. Feldmannweg 2-22
- Schellerbergweg 12 (Boerderijeninventarisatie 2002, Buro 2)
- Schellerbergweg 18 (dierenverblijf buitenplaats = RM nr. 526287)
- Schellerbergweg 18 (herenhuis buitenplaats = RM nr. 526284)
- Schellerbergweg 18 (tuin- en parkaanleg buitenplaats = RM nr. 526285)
- Schellerbergweg 18 (tuinsieraden buitenplaats = RM nr. 526288)
- Schellerbergweg 18 (koetshuis buitenplaats = RM nr. 526289)
- Schellerbergweg 20-22 (dubbele dienstwoning buitenplaats = RM nr. 526290)
- Schellerbergweg 27 (Boerderijeninventarisatie 2002, Buro 2)
- Schellerdijk 2-4 (Boerderijeninventarisatie 2002, Buro 2)
- Schellerdijk 8-10
- Schellerdijk 12 (Boerderijeninventarisatie 2002, Buro 2)
- Schellerdijk z.n. (dijkpaal nr. 57 = RM nr. 506185)
- Schellerweg 33
- Schellerweg 110.1 en 110.2
- Scriveriusmate 1-52
- Snavel van Emekamp 1-47, 38-90
- Veerpad 1-3
- Zwarteweg 22
- Zwarteweg 26
- Zwarteweg 57

►► **Waardering van de objecten en ensembles**

De bebouwing van het perceel Hollewandsweg 18 die aan de eerder in deze paragraaf genoemde criteria voldoet is weergegeven op de objectenlijst. Tevens is in deze lijst in kleur de cultuurhistorische kwaliteit weergegeven.

 Zeer hoge cultuurhistorische waarde:

Objecten en/of ensembles, met hoge architectuurhistorische waarden: d.w.z. met een relatief hoge ontwerp kwaliteit of representatief voor een bepaalde bouwstijl, stroming, bouwperiode of typologie. Tevens kan er sprake zijn van bijzondere stedenbouwkundig-historische of landschappelijke waarden, d.w.z. als onderdelen van bijzondere complexmatige ontwikkelingen door bijvoorbeeld woningbouwcorporaties, particulieren e.d. of vanwege specifieke andere situationele aspecten (bijvoorbeeld markante hoeklocaties, focus- en oriëntatiepunten, landmarks)

Deze waarde is dusdanig hoog, dat behoud (en bescherming) van deze objecten te overwegen is. Sommige objecten zijn reeds beschermd.

 Hoge cultuurhistorische waarde:

Objecten en/of ensembles met architectuurhistorische waarden: d.w.z. kenmerkend voor een bepaalde bouwstijl, stroming, bouwperiode of typologie. Tevens kan er sprake zijn van stedenbouwkundig-historische of landschappelijke waarden, d.w.z. als onderdelen van bijzondere complexmatige ontwikkelingen of vanwege specifieke situationele aspecten (bijvoorbeeld markante hoeklocaties, focus- en oriëntatiepunten, landmarks)

Deze waarde is dusdanig hoog, dat behoud (en bescherming) van deze objecten te overwegen is.

 Attentiewaarde:

Objecten en/of ensembles die voor de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied van (enig) historisch belang zijn, maar niet direct beschermenswaardig zijn. De objecten voegen zich in schaal, hoofdvormen en typologie min of meer binnen de historisch gegroeide situatie en dragen dus in beperkte mate bij aan de cultuurhistorische en ruimtelijke kwaliteit van het gebied. Behoud is mogelijk, maar niet noodzakelijk.

 Indifferente waarde:

Objecten en/of ensembles, die niets of weinig aan de cultuurhistorische en ruimtelijke kwaliteit van het gebied toevoegen en ook geen wezenlijk onderdeel vormen van de ontwikkelingsgeschiedenis. Behoud is mogelijk, maar niet noodzakelijk.

In deze inventarisatie is de aandacht nadrukkelijk gericht op de objecten met minimaal een attentiewaarde.

6 OBJECTLIJST PLANGEBIED

Object met een zeer hoge cultuurhistorische waarde:

- Hollewandsweg 18/Klompéstraat 50

Foto	Adres		Karakteristiek	Waarde Zie kaart
	• Hollewandsweg/ Klompéstraat 50	18	Gaaf bewaard gebleven hallehuisboerderij uit 1920, met naastgelegen en vrijstaande schuur met woongedeelte. Mogelijk oorspronkelijk deel uitmakende van de landgoedbebouwing van het nabijgelegen Huis Zandhove. De boerderij heeft een rechthoekige plattegrond, één bouwlaag en een afgewolfd zadeldak. Vensters met luiken. Ook het naastgelegen bouwdeel heeft een rechthoekige plattegrond, is éénlaags en voorzien van een afgewolfd zadeldak. Dit architectuurhistorisch waardevolle ensemble is van beeldbepalend belang. Ligging aan een historische uitvalsweg, waar nog enkele historische boerderijen bewaard zijn gebleven.	